Сл/Аз/
кш 0 97

НӘРИМАН СҮЛЕЙМАНОВ

НОВРУЗ ҚҰЛАҮ

Китаб бурада көстәрилән мүддәт
кеч гајтарылмамалыдыр

Книга должна быть возвращена не
указанного здесь срока

Әввәлләрдә верил-
Количество-прел
выдач

30/IV 76 – 1220
10/VII-84
13/X-84
4614 – 19/XI.87
26 33 – 23/XI.89

71516.

НӘРИМАН СҮЛЕЈМАНОВ

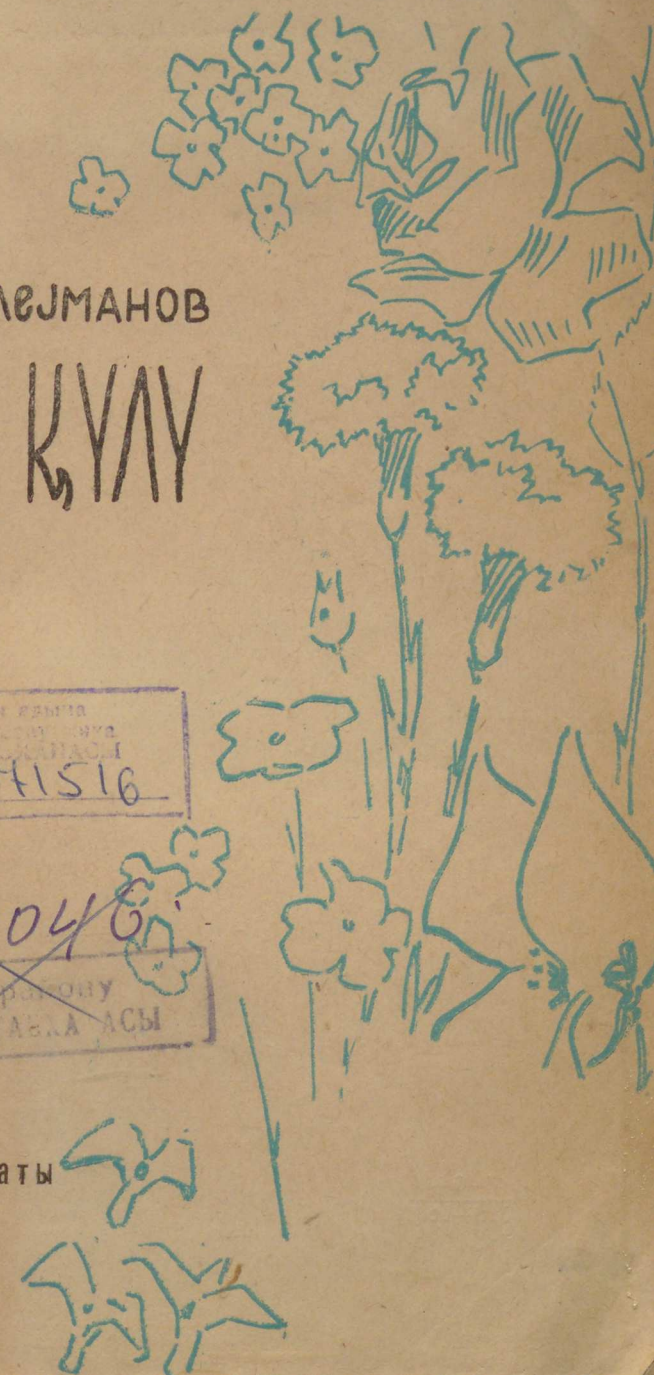
НОВРУЗ КҮЛҮ

фонд 2015

Ф. Мүтәллим адына
Инв. 71516

25046
Гасах району
УШАГ КИТАБХАНАСЫ

Азәрбајчан
Дөвләт Нәшријјаты
Бакы — 1966

7—6—3
516—66М

Сулейманов Нариман Годжа оглы
ПОДСНЕЖНИК
(на азербайджанском языке)

ТУТ АҒАЧЫ

Ушаглар һәјәтдә топ-топ ојнајырдылар. Нечә олдуса топ тәзә бина илә үзбәүз олан көһнә, алчаг евләрдән бирисинин һәјәтинә дүшдү.

Мәлик әлини јолдашына узатды:

— Сән вурдун, кет өзүн дә кәтир.

— Нә олар, — дејә Фәраһим чеврилиб кетди. Амма арадан хејли кечдисә дә кери гајытмады. Јолдашлары көзләмәкдән безиб ону сәсләдиләр:

— Фәра...һим!

— Тапмырам, — дејә Фәраһимин сәси кәлди.

О бири ушаглар да алчаг барыдан ашыб көһнә евләрин һәјәтләринә долушдулар. Бу евләрдә бир һәфтә оларды ки, јашамырдылар. Тәзә мәнзилләрә көчмүш-

дүләр. Бура даһа бахан јох иди. Евләрин гапы-пәнчәрәси сөкүлмүш, һәјәт-бача тоза булашмышды. Бурада һәр шеј бир-биринә гарышмышды. Ушаглар бу учуг-сөкүк евләрин арасында долашараг нә гәдәр ахтардыларса да топу тапа билмәдиләр.

— Чәтин тапылар, — дејә Мәлик башыны булады.

Топу вуруб бура салмағындан јаман пешман олан Фәраһим нәзәрләрини јан-јөрәдән чәкмәдән сорушду:

— Нә үчүн?

— Көрмүрсән, нечә дарысгаллыгдыр?! — дејә Мәлик һирслә дилләнди.

Фәраһим динмәди. Ушаглар арасында өзүнү һәмишә биликли, ағыллы, һәр шејдән мә'луматлы кими апаран Елдәниз башыны тәрпәдә-тәрпәдә деди:

— Дарысгаллыг олдуғу үчүн бураны сөкүрләр дә.

Онларын архасында дајанмыш Азәр:

— Куја буну биз билмирик?—дејә она ағыз бүздү. Даһа онун нә дејәчәјини көзләмәјиб гаршыдакы јарыучмуш дивара бир тәпик вурду. Диварын башындан торпаг төкүлдү вә бәрк тоз галхды.

— Дәли олмусан? — дејә Елдәниз тоздан горунмаг үчүн ағзыны тутуб кәнара чәкилди.

Мәлик зарафатла ики әлини белинә гојду. Чидди бир һалда деди:

— Еј, учурма! Бунларын һамысы горунуб сахланылыр.

—Сән дә өзүндән уjдурма! — дејә Фәраһим әлини јелләди. — Бурада нә вар ки, горусунлар. Елә учурачаглар ки, һеч нишанәси дә галмајачаг.

Фәраһим үзүнү көјә сары чевириб тут ағачына баха-баха данышды:

— Бураны учуранда даш-торпаг бу ағачын үстүнә төкүлүб гол-будағыны сындырачаг. Булдозер дә ону бөјрү үстә јыхачаг.

—Һеjф,—дејә Азәр әлини ағачын чопур көвдәсинә сүртдү. — Көр нә јахшы ағачдыр. Каш адам ону сахлаја биләјди.

Ушаглар ағача баха-баха сусдулар. Ону хилас етмәк үчүн ағылларына елә бир фикир кәлмәди. Азәр бирдән севинчәк деди:

— Кәлин јазаг ки, бу ағач горунуб сахланылыр.

Кимсә дилләнди:

— Һеч елә шеј олар?

Азәр сөзүнүн үстүндә дурду:

— Нијә олмур?! Ахы, јашыллыг шәһәрин јарашығыдыр.

Башга бир ушаг онунла разылашмады.

—Бунун бизә нә дәхли вар? Бу, бөјүкләрин ишидир.

— Бизим ишимиз дејил? — дејә Фәраһим өзүнү габаға верди.

— Наһ! Бир дәнә топу тапа билмирсән. Бу бојда ағачын дәрдини чәкирсән? — дејә Мәлик она күлдү.

— Сән нә билирсән?! Мән дејән кими е'лан јазыб ағачын будағындан асаг, көр нечә сахлајырыг,—дејә Азәр Мәликлә разылашмады.

Ушаглар бир гәдәр сусуб јербәјердән сорушдулар:

— Нә јазаг?

— Ја...заг ки,—Азәр әлини додағына апарды. Фикирләшиб деди: — Бу ағач дөвләт тәрәфиндән горунур!

—Дөвләт?!—дејә Елдәниз көзләрини бәрәлтди.— Сән бәјәм дөвләтсән?!

Азәрин гашлары чатылды.

— Һә...ә.

— Јазаг! Јазаг! — дејә бу арада о бири ушаглар мараглы бир әјләнчә тапмыш кими севинчәк гышгырдылар.

Елдәниз дә е'тираз едә билмәди. Азәрин көзләри күлдү.

Тут ағачынын будағындан тахта ләвһә салланды. Ону тушла чох сәлигәли јазмышдылар.

Бундан бир нечә күн сонра көһнә евләри сөкмәјә башладылар. Булдозер курулдајыб, бурнуну барыја тохундуран кими һасар учду. Беләчә булдозер өзүнә јол ачды. Јасты-јапалаг евләри учура-учура ирәлиләди. Онун курултусу әтрафы башына көтүрмүшдү. Һаваны тоз думаны бүрүмүшдү. Ушагларса кәнардан она тамаша едирдиләр. Онларын әлләри үрәкләринин үстүндә галмышды. Јарашыглы, гамәтли тут ағачына көрә һәјәчан кечирирдиләр. Көзләри бу тут ағачына өјрәшмишди. Онсуз бу әтраф бош, солғун көрүнмәздими? Ушаглара елә кәлирди ки, бу тут ағачы дүнјада бүтүн тут ағачларындан ән гәшәнки, ән әзәмәтлисидир.

Фәраһим Азәрин голундан тутуб силкәләди:

— Одур бах, булдозер тута јахынлашыб.

— Дајан! — Азәр әлини галдырыб ону сакитләшдирди.

Бу ара елә курултү, шаггылты гопду ки, ушагларын үрәји дүшдү. Тоз-торпаг һаваја галхыб дивар тәки араны кәсди, һеч нә көрмәјә имкан вермәди. Јохса, тут ағачынын башына бир иш кәлди?

Тоз јатанда ушагларын үрәји јеринә кәлди. Тут ағачы јериндә иди. Амма, булдозер она лап јахынлашмышды. Бир аз да ирәли кетсәјди она тохуначагды. Анчаг бу вахт булдозерчи машыны сахлады. Мотору ишләјә-ишләјә гојуб кабинасындан јерә дүшдү. Тоз-торпағын арасындан кечәрәк ағача јахынлашды. Ләвһәни диггәтлә охуду. Фикирләшди. Сонра ағыр-ағыр башыны тәрпәдәрәк јан-јөрәјә бојланды. Дәрһал кери гајытды. Ушаглара елә кәлди ки, о, индичә һеч бир шеја фикир вермәјиб булдозери ағачын үстүнә сүрәчәк. Һүндүр дивары онун үстүнә учурачаг. Анчаг, белә етмәди. Әлини узадыб кабинадан јекә бир линк чыхартды. Кәлиб диварын гаршысында

дајанды. Линкин учуну ики дашын арасына салыб лахлатды вә дашлары бир-бир архаја ашырды. Беләчә, еһтијатла тут ағачына јахын олан дивары учурду.

Ахшам ишин ахырында, булдозерчи евинә кедәндән сонра ушаглар тут ағачынын алтына кәлдиләр. Јан-јөрәјә чохлу даш төкүлмүшдү. Тут ағачынын көвдәси бир азча да сыјрылмышды.

— Кәлин бу дашлары кәнара атаг, — дејә ушаглар сөзү бир јерә гојуб, һәвәслә ишә кириширдиләр.

Сәһәр булдозерчи көзләринә инана билмәди. Јанјөрәдән она бахыб шән-шән күлүмсәјән ушаглары көрчәк мәсәләни баша дүшдү.

— Бураны дашлардан сиз тәмизләмисиниз?

— Бәли.

— Сиз нә ағыллы ушагларсыныз, — дејә булдозерчи онлары мәһәббәтлә сүздү.

— Һәлә о ләвһәни дә биз јазмышыг.

— Нә данышырсыныз?

Булдозерчи бир тут ағачынын будағындан асылмыш тахта ләвһәјә, бир дә ушаглара бахды. Тәгдиредичи бир тәрздә башыны тәрпәдәрәк күлүмсәди вә:

— Јахшы иш көрмүшсүнүз. Бу әсил дөвләт ишидир, — деди.

Бир нечә күн сонра даш-торпагдан тәмизләниб, сәлигәјә салынмыш һәјәтдәки тут ағачынын алтында ушаглар топ-топ ојнајырдылар. Бу һәмин итән топ иди. Сән демә онларын горујуб сахладыглары тут ағачынын сых будаглары арасына дүшүбмүш. Тут ағачы да ушагларын јахшылығы гаршысында борчлу галмамыш, о да ушагларын топуну горујуб сахламышды. Дүнән һава бәрк күләкли олдуғу үчүн топ ағачдан дүшмүшдү. Елә бил тут ағачы топу ушаглара өз әли илә атмышды.

ГАШОВ

Балача Мустафа төвлənин бајыр диварына сөјкəниб дурмушду. Үшүдүјүндəн кирпи кими бүзүшəрəк, əлləрини сырыглысынын чибинə салмыш, гыврым түклү, јекə дəри папағыны көзүнүн үстүнə басмышды. Јерə гар дүшдүјүндəн газ тəки ајағынын бирини галдырыб, о бирини салырды. Арабир дə гызышсын дејə јериндəчə атылыб-дүшүр, һəрдəн дə малдарларын ишинə, гујудан силос чыхармаларына, оту балача «вагонлара» долдуруб төвлəјə кəтирмələринə, от тајасынын гарыны чырпмаларына марагла тамаша едирди.

Мустафанын атасы Мəммəд киши бу јахынлардан колхозун фермасында ишлəјирди. Мустафа да она арабир евдəн наһар кəтирирди. Ферма һəјаты

Мустафанын хошуна кəлирди. Будур, малдарлар ағыз-бурунларындан исти буғ чыха-чыха шахталы һавада ишлəјирлəр. Евləрин бачаларындан бурула-бурула галхан түстү көјə учалыр. Сојугдан түкləри биз-биз дурмуш јекəпəр итлəр дə өзləрини күнч-бучаға сохуб јатырлар.

Нахырчы Мəммəд бығыбурма, гырмызыјанаг бир киши иди. Галын парчадан тикдирдији гоша чибли үст көјнəјини һəмишə шалварынын үстүндəн салар, белинə дə енли əскəр гајышы бағлајарды.

— Оғул, ешикдə нијə дурмусан? — дејə Мəммəд киши балача Мустафаны ичəри чағырды.

Төвлə исти иди. Маллар бир нечə сыра илə јанјана бағланмышды. Ахурлар долу иди. Шешəбүјнүз инəкləр фысылдаја-фысылдаја от јејирдиləр. Мəммəд киши исə малларын арасында һəрлəнир, јерə төкүлəн оту јабанын учу илə көтүрүб ахура гојурду. Балача оғлан да гапынын ағзындача сакитчə дурурду. Бурада онун нə үчүнсə голу-ганады ачылмырды. Елə бил ушағын əл-голуну бағламышдылар. Буну һисс едəн Мəммəд киши үзүнү оғлуна тутду:

— Бəлкə кетмək истəјирсəн?

— Јох.

— Бəс, нијə бир тəһəрсəн?

— ...

— Сүст кимисəн... Билмирəм нə үчүн?

— ...

— Малын арасында һəрлəнсəн, үрəјин ачылар.

— Бу гəдəр малын арасына кирмək олар? — дејə ушаг додагалты мызылданды. — Көр нечə шешəбүјнүз инəкləр вар!

— Сус, ə, сус, — дејə нахырчы башыны силкəлəјə-силкəлəјə оғлунун үзүнə диггəт етди. — Бир дə елə сөз демə. Ешидиб күлəрləр. Шəһəрли баласысан?! Мал көрмəмисəн?! — Мəммəд киши бығыны бурабура малын арасында јенə һəрлəнди. Нə исə дүшү-

нүб оғлуна сары дөндү. — Бели көтүр, буранын пејинини тәмизлә!

Мустафа әлини атыб күнчдәки белин сапындан јапышды. Атасынын сөзләри она јаман тә'сир етмишди. Кирдә сифәти хәчаләтиндән пөртмүшдү. Одур ки, бирчә дәгигәнин ичиндә тапшырығы јеринә јетирди. Онун бу чевиклијиндән нахырчынын да хошу кәлди. «Ишә һәвәслидир. Малын чохлуғу ушағын көзүнү горхудуб». О, инәкләрин оту јејиб гуртардығыны көрчәк:

— Инди дә бу гашову көтүр. «Марал» инәјин будунун палчығыны тәмизлә, — деди.

Мустафа дивардакы мыхчадан асылмыш гашову алды. Әлинә кечирди. Јанаки дуруб «Марал!», «Марал!» — дејә әлини ирәли узатды, инәјин белини тумарлады, сонра да гашову ишә салды.

Балача оғлан «Маралы» гашовладыгча инәк гујруғуну јелләдирди. Мустафа да даһа горхмур, атасынын үзүнә бахыб күлүмсәјирди. Мәммәд киши исә: «Бах, оғул, «Марал» инәк инди сәнә даһа чох гатыг, сүд верәчәк, јејиб көкәләчәксән» — дејирди...

МӘШГ

Көзәл бир јаз күнү иди. Гышдан чыхмыш мал-гаранын бурнуна көј отун әтри дәјдикчә инәкләрә чатмаг олмурду. Балача Мустафа чомағыны башы үзәриндә бир-ики дәфә фырладанда көрүрдүн ки, нахыр дәрәјә төкүлдү, ахар судан ичиб өрүшә дикләнди.

Бу күн дә белә олду. Ди кәл ки, гара буға дәрәдә өзүнү хәндәјә вериб бөјүрмәјә башлады.

— Бөөө...
— Бир.
— Бөөө...
— Ики.
— Бөөө...
— Үч.

Гара буға дүз он алты дәфә бөjүрдү. Балача оғлан буна һәр дәфә һejран галырды. Онун сәсинә, далбадал бөjүрәркән нәфәс чатдырмасына тәәччүб едирди.

Мустафа онун нахырдан араландығыны көрчәк «А буға! А буға!»—дејә ағачыны башы үстә галдырды. Лакин, буға хәндәкдән чыхмады, бојнуну буруб хәндәји буjнузуна көтүрдү, дашы, торпағы һаваја фырлатды.

Ушаг әлиндә чомаг, буғаја баха-баха галмышды. Бу ара Мәммәд киши кәлди. Буғанын бу чүр һәрәкәтләриндән о да хошланырды. Одур ки, мане олмады, чәнәсини ағачына сөjкәjиб буғанын ојунуна тамаша еләди. Мустафа алтдан jухары атасынын үзүнә бахыб:

— Пәһләван гара буғаны jыха биләр? — дејә сорушду.

Мәммәд киши буғанын ири көвдәсинә, jоғун вә мөһкәм бојнуна бахараг, нә үчүнсә күлүмсәди. Бирдән гәтиjjәтлә деди:

— Әлбәттә jыхар. Ағзында пәһләван дејирсән.

Мустафа гашларыны чатыб нә исә фикирләшди. Бу ара марагла атасындан сорушду:

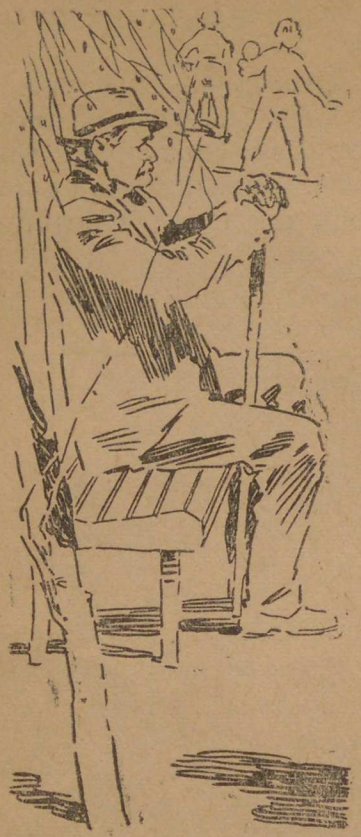
— Ата, онлар нечә күләширләр?

— Нечә күләширләр? — дејә Мәммәд киши алныны jығды. Бир ајағыны ирәли, бир ајағыны кери гојду. Чомағыны jерә атыб әлләрини jухары галдырды, jумруглары сыхылмыш һалда дөjүш вәзиjjәти алды. — Бах белә... Пәһләванла буға үз-үзә кәлиб, бир-бирләринә һүчум едирләр. Пәһләван jетириб буғанын башындан тутур, бојнуну буруб, дизләрини jерә кәтирир. Буға мәғлуб олур... Баша дүшдүн?

— Дүшдүм, — дејә Мустафа удгунду, — ата, инди гара буға нијә белә едир?

— Һм... — Мәммәд киши әлини бығына апарды.— Мәшг едир, оғул. Башыны, буjнузуну, дизләрини мөһкәмләдир ки, дөjүшдә басылмасын. Ахы, мәшгсиз гүввәтли олмаг мүмкүн дејил.

Мәммәд киши әjилиб чомағыны jердән көтүрдү. Сәсләjиб гара буғаны хәндәкдән чыхартды. Балача Мустафаны исә нахырын габағына көндәрди. Бир аздан гаршыдакы jасты тәпәнин башында бир ушаг көрүндү. О, көj отун үстә мајаллаг ашыр, ајагларыны, голларыны ојнадырды...

ПЕШМАНЧЫЛЫГ

Ушаглар һәјәтдә столүстү теннис ојнајырдылар. Бир гоча киши бајагдан бәри көј рәнкли скамјада отуруб, чәнәсини чәлијинин учуна сөјкәјәрәк онларын ојununa марагла тамаша едирди. Һисс олунурду ки, о, ушагларын теннис ојнамалары илә чох марагланыр. Һәр бир сәрраст вурулуб кери гајтарылан топ онун севинчинә сәбәб олурду. Јанлары гырышмыш көзләри мећрибан-мећрибан күлүмсәјир, кишинин ејни ачылырды.

Ушаглардан Таһир адлы бириси исә бајагдан һәјәтдә әлдәгајырма тахта санка сүрүрдү. О, һәр дәфә гочанын гаршысындан кәлиб кечдикчә, санканын сәси онун бејнинә дүшүр, ону әсәбиләшдирирди. Нәһајәт, гоча дајана билмәјиб:

— Оғлум, — деди, — хаһиш едирәм. Бир аз о јанда ојна. Сәсинә дајана билмирәм.

— Һеч нә олмаз, баба, — дејә Таһир күлүмсәјиб санкасыны даһа бәрк сүрдү вә һәрләниб јенә онун гаршысындан кечди.

Гоча онун ардынча бахыб, башыны јырғалады, көксүнү өтүрдү.

510-чу мәһәллədә бу гочаны танымајан јохдур. Бөјүкләр дә, ушаглар да ону севир, она һөрмәт едирләр. Даима һәјәт-бачада көзиб-доланан Ханкишини лап балачалар да таныјырлар. «Ханкиши баба нечәсән?» — дејә јүјүрүб онун әлиндән тутурлар. О да ушаглардан өтрү чанындан кечмәјә белә һазырдыр. Ону чох заман балачаларла бирликдә көрәрсән. Ја белини скамјаја сөјкәјиб һәјәтдә ојнајан ушаглара бахар, ја да онлары башына јығыб кечмиш күнләрдән сөһбәт едәр. Чох заман Бөјүк Вәтән мүһарибәсиндән данышарды. Ханкиши баба мүһарибәдә топчу олуб. Ағыр дөјүшләр көрүб. Узаг вуран топу илә нечә-нечә дүшмән истеһкамларыны дағыдыб, пијадаларымыза јол ачыб. Өзү дә онлардан кери галмајыб. Моздокдан Берлинә гәдәр вуруша-вуруша кедиб. Бу узун јолларда Ханкиши бабанын башына нәләр кәлмәјиб? Бир дәфә јахында бомба партлајыркән топчу Ханкиши торпағын алтында галыбмыш. Јолдашлары ону тез дартыб чыхарырлар. «Гулагларым кар олмушду, һеч нә ешитмирдим», — дејә Ханкиши баба ушаглара һәр бир әһвалаты јерли-јериндә данышыр.

— Бәс сонра нечә олду, Ханкиши баба?

— Мәни тә'чили архаја — һәрби хәстәханаја көндәрирдиләр.

— Кәлдин?

— Јох.

— Бәс һарада галдын?

— Елә орада. Фашистләр бизи кери отуздурмаг истәјирдиләр. Биздән тәләфат чох олмушду. Гүввә-

миз аз иди. Белә вахтда мән јолдашларымы дарда гоја билмәздим. Сүрүнә-сүрүнә өзүмү јенә топун архасына салдым. Хошбәхтликдән јолдашларым јерләриндә идиләр. Јенә дүшмәнин башына мәрмиләр јағдырмаға башладыг. Гулағым да топун курултусуна ачылды.

Ушаглар Ханкиши бабанын сөһбәтиндән һеч дојмурлар. Анчаг, ону чох јормаг да истәмирләр. Онсуз да Ханкиши баба ушаглар үчүн һәр бир шеј едир. Индијәдәк елә бир иш олмајыб ки, Ханкиши бабанын ушаглара көмәји олмасын. Елә бу теннис столунун өзүнү дә ушаглар үчүн Ханкиши баба дүзәлтмишдир. Кедиб һараданса тахта тапыб кәтирмиш, һәјәтдә дәзкаһ дүзәлдиб, үзәрини јонуб рәндәләмишди. Гулағынын дибиндә гырмызы карандаш, һәр тахтаны јүз јол өлчүб бир јол кәсмишди. Теннис столуна гәшәнк көј рәнк чәкмишди. Һәлә сонра кедиб ушаглар үчүн тәзә теннис топу вә ракетка да алыб кәтирмишди.

— Ханкиши баба, белә јахшы дејил, нә үчүн бизим үчүн бу гәдәр әзијјәт чәкирсән?! Бир дә өзүмүзүн пулумуз вар, — дејә ушаглар топ вә ракетка алмаг мәсәләсиндә ондан бир аз наразы галдыгларыны билдирмишдиләр. Ханкиши баба исә башыны булајабулаја онлардан наразы галмышды.

— Инчијәрәм сиздән, ушаглар. Бир дә белә данышмајын. Сиз тәзә ачылмыш күлләр-чичәкләрсиниз. Сизә бағбанлыг етмәк, сизи јетишдирмәк, бөјүтмәк гочаларын борчудур. Јохса онларын өмүрләри мә'насыз олар, барсыз ағача бәнзәјәрләр. Мәним әкәр үрәјим аман версәјди, гоча вахтымда сизин үчүн даһа чох шеjләр едәрдим.

— Бәјәм бунлар аздыр, — дејә ушаглар јербәјердән дилләнирдиләр.

О исә:

— Аздыр, аздыр! — дејирди.

Ханкиши јахшы һаваларда һәјәтдә чох отурар, ахшамлар мәнзилинә чох кеч кедәрди. Сәһәрин көзү ачылар-ачылмаз исә јенә ону һәјәт-бачада көрәрдин. Әввәлчә ејвана чыхыб, әл-голуну тәрпәдәр, әјилиб галхар, хејли идман еләјәрди. Сонра әлиндә сарымтыл резин шланг һәјәтә дүшәр, өз әли илә әкдији күлләрә-чичәкләрә, ағачлара, һәмишәјашыл колларa су верәрди. Ханкиши баба һәјәтин јашыллығына чох фикир верирди. Бу һәјәтә кәләнләрин ағызлары ачыла галырды. «Бу, һәјәт дејил оренжерејадыр», — дејирдиләр.

Ханкиши баба һәјәтин бүтүн ушагларыны севир, һеч вахт бир-бириндән ајырмыр, ајры-сечкилик салмырды. Анчаг, кимин нә нөгсаны олса, үзүнә дејирди. Ушаглара сакит, тәмкинли олмағы төвсијә едәрди. Минаҗә адлы ағбәниз бир гыз «синиф-синиф» ојнамағы чох севирди. Әлини палтарынын һансы чибинә салсајдын табашир чыхарды. Һәлә мәктәбә кетмәмәсинә бахмајараг сәлигәли вә дүзкүн ханалар чәкәр, онлары сәһв етмәдән нөмрәләјәрди. Онун гәрибә хасијјәти варды. Гыз бу күн чәкдији ханалары елә дә сабаһ көрмәк истәјәр, силинмиш оланда дејинәрди; ачыглы, үсјанкар бир көркәм аларды. О, һәр бир шеjә әбәди нәзәрлә бахарды. Анчаг, чох заман балача гызын бу истәји јеринә јетмир, «синифләрини» позулмуш көрүрдү. Бир дәфә сәһәр-сәһәр Минаҗә бир оғланла «синифләрими сән позурсан», — дејә савашырды. Ики ушаг аз гала пишик тәки бир-бирләринин үзләрини чырмаглајачагды. Ханкиши баба јахынлашыб, әлини балача гызын башына чәкмишди.

— А гызым, — демишди. — Буна көрә јолдашынла нә үчүн дава едирсән? Адам зәһмәткеш олар. Көтүр табаширини, бир дә чәк.

— Јахшы, баба, — дејә Минаҗә чит донунун чи-

71 S16

биндән табаширини чыхарыб кишинин көзүнүн габағындача ханалар чәкмәјә башламышды.

Ушаглар Ханкиши бабанын бир сөзүнү һәлә ики еләмәјибләр. Амма инди о, Таһирин һәрәкәтинә һејрәт еләди. Даһа бир сөз демәди, ачығыны үрәјинә салды. Башыны башга ишлә гарышдырмаг истәди. Чибиндән журнал чыхарыб она бахды. Вәрәгләди. Амма, Таһир һәр дәфә кәлиб онун гаршысындан кечдикчә тахта әлдәгајырма санканын сәси кишинин әсәбләринә тохунурду. Бејин-башыны дәнк еләјирди. Ханкиши баба дајана билмәјиб она меһрибанлыгла бир дә деди:

— Оғлум, башга бир әјләнчә тапмамысан?!

— Јаваш сүрүрәм ки! — дејә Таһир јенә әјләнчәсиндән галмады.

«Ушагдыр, санка сүрмәк хошуна кәлир, гој ојнасын» дејә Ханкиши баба дүшүндү, өзү исә бурадан галхыб кетмәји, сәс-күјдән, бир гәдәр узаглашмағы өз-өзүнә мәсләһәт көрдү. Галхмаг истәјирди ки, кишинин бирдән үрәји санчды. О, архасы үстә столун сөјкәнәчәјинә јыхылды, голлары бошалыб јанына дүшдү. Буну көрән ушаглар онун башына јығылдылар.

— Ханкиши баба, сәнә нә олду?

— Һеч нә! Һеч нә! — дејә гоча әли илә ушаглара сакит олмаларыны билдирди вә бармағыны һавада фырлатды. — Тә'чили јардыма зәнк еләјин, үрәјимдир.

Таһир әлиндә санка һејрәт ичәрисиндә јериндә донуб галмышды. Бајагдан ипә-сапа јатмајыб, санкасынын сәси илә бүтүн һәјәти башына көтүрән ушаг инди сакит дајаныб ағыр фикрә кетмишди.

Бир аздан тә'чили јардым машыны кәлди.

Гочаны нә үчүнсә хәрәјә гојуб евинә апарырдылар. Таһир онун ардынча баха-баха говрулурду. Бүтүн һәјәт онун башына доланырды. Ушаг өзүндә дејилди. Үрәјиндә: «Јәгин мәндән олду, мән ону әсәбиләшдирдим», — дејә дүшүнүрдү.

Һәјәтин бүтүн севинчи, фәрәһи санки Ханкиши бабада иди. Онун һәјәтдә олмамасы һисс олунурду. Ракетка ушагларын әлиндә галмышды. «Синиф-синиф» ојнајан гызлар да даһа ојнамырдылар. Ушаглар өз араларында гырыг-гырыг данышырдылар.

—Ханкиши баба бизим үчүн бурада шаһмат, домино ојнамаг үчүн стол да дүзәлдәчәкди.

— Һәлә дејирди ки, сизи бир күн дә ишләдијим завода апарачағам.

— Бәс инди апармајачаг? — дејә Таһир дајана билмәјиб үзүнү ушаглара тутду.

Теннис ојнамагда һәјәтдә ад чыхармыш оғлан бикеф-бикеф чијинләрини чәкди. Таһир даһа да һәјәчанланды, үрәји дарыхды. Јохса, Ханкиши баба бир даһа бу һәјәтдә көрүнмәјәчәк? Әлиндә әсасы һәјәтдә кәзиб-доланмајачаг? Ушағы дәһшәт бүрүдү. О, бу һәјәти Ханкиши бабасыз тәсәввүр етмәк истәмирди. Јох!.. Јох!..

— Көрәсән Ханкиши бабанын нәјидир, — дејә ушаглардан бири дилләнди.

— Үрәји, — дејә башга бир ушаг чаваб верди. — Ахы, о, һәмишә үрәјиндән шикајәт едир.

Таһирин һәјәчаны даһа да артды.

— Көрәсән инди нәдән олду?

— Нәдән?—дејә ушаглар чијинләрини атыб бир-бирләринин үзүнә бахдылар.

Таһир говрулду. Үрәји сыхылды. Өзүнү сахлаја билмәјиб:

— Мәндән олду! Күнаһкар мәнәм! — деди.

— Нечә? Сән она нә етмисән? — дејә ушаглар јахын кәлдиләр.

Таһир билмәди нә десин. О, нә фикирләшдисә бирдән бөјрүндә тутдуғу санканы ики әлли башының

үстә галдырыб асфалта чырпды. Санка ики бөлүндү. Балача дәмир тәкәр охундан чыхыб, дығырлана-дығырлана кедиб бир чөкәјә дүшдү.

— Сән дәли олмушсан?

— Јох!—дејә Тащир Ханкиши бабанын јашадығы мәнзилин пәнчәрәсинә бојланды. — О мәндән хаһиш етди ки, санка сүрмә...

— Ахмаг! — дејә бир оғлан онун јахасындан тутуб кери итәләди. Тащир дал-далы кедиб аз галды ки, јыхылсын.

Башга вахт Тащир буну она бағышламазды. Анчаг инди һеч чынгырыны да чәкмәди. Бүтүн ушаглар онун үстә дүшүб дөјсәләр дә динмәзди. Тащир пешманчылыг һисси илә алышыб јанырды.

Бу ара тә'чили јардымла кәлмиш һәким блокун ағзында көрүндү. Ағыр аддымларла машына јахынлашды. Гапыны ачыб отурмаг истәјирди ки, Тащир өзүнү онун үстүнә салды. Титрәк сәслә:

— Доктор, — деди, — Ханкиши бабанын вәзијјәти нечәдир?

Һәким дөнүб ушағы сүздү. Нә исә фикирләшиб сорушду:

— Сән онун нәјисән, оғлум?

Оғлан додагалты мызылданды:

— Һеч нәји? Елә белә сорушурам...

— Көрүнүр, Ханкиши бабаны чох севирсән,—дејә һәким күлүмсәди.

Тащир даһа да говрулду. Бәлкә дә һәким онун күнаһыны билсәјди бу чүр меһрибан-меһрибан данышмазды. Әксинә, тәнбеһ едәрди.

— Доктор, Ханкиши бабанын вәзијјәтини сорушурам, — дејә Тащир дајана билмәјиб кәмһөвсәләлик еләди.

— Јахшыдыр. Лап јахшыдыр. Никаран галма, — дејә доктор шән һалда башыны тәрпәтди вә әјилиб машына отурду.

Тащир көтүрүлдү. Чәлд блока кириб пилләкәнләри јејин-јејин чыхмаға башлады. О бири ушаглар да онун ардынча кәлирдиләр. Тащир үчүнчү мәртәбәјә чатчаг ајаг сахлајыб төвшүјә-төвшүјә гапынын зәнкини чалды. Гапыны Ханкиши бабанын арвады Мәсмә хала ачды.

— Кәлмәк олармы?

— Кәл, оғлум, — дејә Мәсмә арвад ону ичәри бурахды.

Тащир чәлд өзүнү Ханкиши бабанын јанына салды.

Ушаглар ачыг гапыдан онун титрәк сәсини ешидирдиләр.

— Гәләт еләмишәм, Ханкиши баба. Бир дә сөзүндән чыхмарам. Бир дә...

ӘН ВАЧИБ МӘСӘЛӘ

Евдә һамы јатмышды. Мән дә сојунуб јатмаға һазырлашырдым ки, телефон зәнк чалды. Сакит отагда онун сәси һәмишәкиндән бәрк сәсләнди. Телефонун зәнки бу дәфә мәнә нәдәнсә чох һәјәчанлы, тәлашлы көлди. Елә бил нә исә олмуш, нә исә мүһүм бир һадисә баш вермишди. Зәнк едән ким оларды? Гачыб дәстәји көтүрдүм. Гулағыма тутдум.

— Бәли.

Һеч кәс данышмырды.

— Ало.

Јенә чаваб верән олмады. Сәсими бир гәдәр дә учалтдым.

— Ешидирәм сизи.

— ...?

— Зәнк едирсиниз, чаваб верин, сәсинизи чыхарын, — дејә ачыгла дәстәји јеринә гојдум. Зәнк едән адамын нә үчүн чаваб вермәдијини дүшүндүм. Доғрудан бу ким оларды? Ахы, кечәдән кечиб. Белә вахтсыз кимин нә иши ола биләрди. Бәлкә телефону јохлајырлар. Нә исә ағлыма чүрбәчүр фикирләр көлди. Бирдән атам јадыма дүшдү. Бәлкә зәнк едән о иди?

Атам Нефт дашларында ишләјир. Буруг устасыдыр. Өзү дә Сосиалист Әмәји Гәһрәманыдыр. Күнләринин чохуну биздән узагларда, јә'ни Нефт дашларында кечирсә дә, евә чох аз-аз зәнк едир. Онда да чох мүһүм, вачиб бир иши ола. Јохса атам телефонла данышмағы чох севмир. Бунун үстүндә бизим евдә һәмишә сөһбәт олар. Анам уму-күсү едиб дејәр:

— Дејәсән, биз сәнин јадына дүшмүрүк...

— Нечә?

— Арада евә зәнк етсәнә, биз дә бурада архајын олаг.

— Дүз дејирсән. Анчаг, ишә башымыз о гәдәр гарышыр ки, һәр шеји унудуруг.

Анчаг, Нефт дашлары илә телефон васитәси илә данышмаг чох мараглыдыр. Ахы, бу хүсуси телефондур. Шәһәрдәки кими дејилдир. Јә'ни әлагә радио далғалары васитәси илә сахланылыр. Чүнки, бурадан дәнизин ичәрисинә телефон хәттини чәкмәк олмаз. Бир дә ки, бу чүр даһа јахшыдыр. Бах, сән бурада дурмусан, сәсин исә суларын ичиндән кечиб узаглара кедир. Өзүн гуруда ола-ола су илә әлагә сахлајырсан. Буна көрә мән дә анамын фикри илә разылашыб, атамын тез-тез евә зәнк еләмәсини дөнә-дөнә хаһиш едирдим. Анчаг атам...

Бир дәфә мән радиогәбуледичини гурдалајырдым. Бирдән радиода ики нәфәрин данышдығыны ешитдим. Бири галын сәслә дә олса чох меһрибан-

мещрибан данышырды. Дикәри исә ушаг иди; сәси чох зәиф чыхырды. Баша дүшдүм ки, бу, ади радиоверилиши дејилдир. Һараданса, — бәлкә дә Нефт дашларындан данышырлар, сәсләри радио чиһазына дүшүб.

— Анана гулаг ас, оғлум.

— Баш үстә, ата.

— Аj гочаг оғлум. Мән билирдим ки, сән ағыллы оғлан олачагсан.

— Һардан билирдин, ата?

— Билирсәнми, оғлум. Ағыллы ушаг үз-көзүндән бәллидир.

Сонра радио чиһазы нә исә хырылдады. Даһа һеч нә ешидә билмәдим. Анчаг, онларын сөһбәти елә хошума кәлди ки, истәjирдим мән дә атамла бах белә чә, мещрибан-мещрибан данышам. Атам исә зәнк етмирди.

Бу фикирләр ичәрисиндә тәзәчә jеримә узанмышдым ки, телефон jенә зәнк чалды. Бајагкындан да һәjәчанлы бир һалда. О бири отагда анамкил ојанмасын дејә чәлд гачыб ара гапыны өртдүм. Дәстәjи көтүрүб гулағыма тутдум.

— Ало!

Бу ара телефонун гулагчығындан гәрибә бир хырылты гопду. Әслиндә бу, хырылтыдан чох гуш пырылтысына охшаjырды. Елә бил дәстәjин ичәрисинә сәрчә дүшмүшдү. Пырр! Пырр! Дәстәjи тез гулағымдан узаға тутдум. Дәстәк һавада лап көзлүклү илан башына охшаjырды.

— Көрәсән кимдир? — дејә дүшүндүм. — Нә исә көрүнүр вачиб бир иши вар.

Вачиб иш! Мүһүм мәсәлә. Әкәр зәнк едән атамдырса көрәсән нә вачиб иши дүшүб ки, кечәнин бу вахтында... Бәлкә анамы ојадам. Јох! Фикрими дәjишдим. «Нә үчүн анамы нараһат едим? Бөjүк оғланам. Телефона да чаваб верә билмәjәчәjәм».

Бу ара телефонун хырылтысы кәсилди. Дәстәкдә ајдын бир сәс ешидилди:

— Ало! Ало!

Севиндиjимдән гуш тәки ганадланмаг истәдим. О иди. Атам иди. Көрәсән нә үчүн зәнк едиб? Дәстәjи тез гулағыма jахынлашдырдым. Һәлә атама чаваб вермәмиш мәни гәрибә бир һисс чулғаламышды. Мәнә елә кәлирди ки, атам ади телефонла дејил, радио илә чыхыш едир. Гәрибә сәси варды. Елә бил Москвадан Левитан данышырды. Санки, мүһүм, чох мүһүм бир хәбәр верирди.

— Бәли, ата.

— Салам, Акиф.

— Салам.

— Нечәсән, оғлум?

— Јахшыjам. Сән нечәсән, ата?

— Мән дә јахшыjам, оғлум.

— Ананкил јатыб?

— Бәли.

— Бәс сән нә әчәб?..

— Мән дә һазырлашырдым ки, јатам.

— Билирсән нә үчүн зәнк етдим, оғлум?

— Јох, ата.

— Де көрүм сабаһкүн һесаб дәрсиндән нечә алдын? Ахы, мәсәлә һәлл етмишдиниз. Бирдән јадыма дүшдү. Зәнк етдим.

— ...

Jеримдәчә гуруjуб галмышдым. Нә үчүнсә чаваб вермәк истәмирдим. Атам сәсләнирди.

— Ало!

— ...

— Акиф!

Даһа мән һеч нә ешитмирдим. Елә бил кар олмушдум. Гулагларым күjүлдәjирди. Атам елә бунун үчүн зәнк етмишдир? Евә кәләндә хәбәр ала бил-

мәзди? Чох вачиб дүшмүшдү? Бу елә мүһүм мәсәлә иди? Инди она нә чаваб верим?

— Ата, ү...ү... — нә исә боғазымы тутур, данышмаға гојмурду, «үч» демәјә дилим кәлмирди. Бурадан ора, дәнизин ортасына данышмаг вә «үч» демәк нечә дүшәрди? Биабырчылыг. Әлбәттә биабырчылыг иди. Бу биабырчылығы мән елә бил инди баша дүшүрдүм. Бах инди, атамла данышдығым заман. Нефт дашлары! Елә бил мәним «үчүмү» далғалар һәр јана јајачаг. Һамы ешидәчәк. Нефт дашларында ишләјән адамларын һамысы мәнә ришхәнд едиб күләчәкләр.

Өзүм дә һисс етмәдән голум јаныма дүшдү, атамын сәси дәстәкдән ешидилә-ешидилә ону јеринә гојдум.

Ағыр фикирләр ичәрисиндә кәлиб јеримә узандым. Мән јатмалы идим. Анчаг, көзләримә јуху кетмәди. Мән өзүм атам һаггында дүшүнүрдүм. Бәлкә дә о да јатмамышдыр. Бах, беләчә јеринә узаныб мәним һаггымда дүшүнүр. Охумағым һаггында дүшүнүр. Бу фикирдән үрәјимә нә исә ахыб кәлди, фикримдә, һиссимдә нә исә олду. Јеримдә раһат узана билмәјиб ајаға галхдым. Сакит аддымларла столун ардына кечдим. Гаршыма тәзә дәфтәр гојдум. Карандашы көтүрдүм, Һесаб китабымы ачдым.

Сәһәр дәрсдән кәләндә чох севинчли идим. Нијә, нә үчүн? Атамла данышмаг истәјирдим. Ахшамкы һәрәкәтимә көрә ондан үзр истәмәк вә она мүһүм, чох мүһүм бир хәбәр вермәк истәјирдим. Лакин нечә зәнк едим? Бир дә зәнк етсәм атамы јериндә тапа биләрәммми? Јәгин ки, о мәшғулдур. Бир аз кечмиш јенә телефон зәнк чалды. Дүнән ахшамкы кими һәјәчанла. Елә бил нә исә мүһүм бир һадисә олмушдур, ону хәбәр вермәк истәјирди. Гачыб тез дәстәји көтүрдүм.

— Ало!

О иди. Јенә атамды.

— Атачан, — дејә севинчәк сәсләндим. — Дајан, бирчә дәгигә дајан!

Гачыб чантамдан һесаб дәфтәрини алыб јенә телефонун јанына кәлдим. Дәстәји көтүрдүм.

— Атачан, бах, беш алмышам. Беш!

Мән елә данышыр вә елә һәрәкәт едирдим ки, куја атам мәни һәм ешидир, һәм дә дәфтәримдәки гырмызы мүрәккәблә јазылмыш «5»и көрүрдү. Мән әмин идим ки, көрүр. Бу чох мүһүм мәсәләдир, вачиб ишдир. Јохса, атам дүнән кечә Нефт дашларындан бура зәнк едәрдими? Әлбәттә јох.

ГОЧА ВӘ УШАГЛАР

Јолун үстә дајанмыш ушаглар архадан кәлән ат арабасына баха-баха өз араларында мүһүм бир иш барәсиндә көтүр-гој едирдиләр.

— Әкәр фүрсәт тапа билсәк, јахшы олар.

—Бирдән атлар чәкә билмәди. Ахы, чај дәриндир.

— Доғрудан, онда суда галарыг ки!..

— Горхмајын. Чәкән атлардыр.

Әһвалат белә иди. Ушаглар чајын о тајында от бичмишдиләр. Инди фикирләри бу иди ки, оту фермаја апарсынлар. Јохса, һачаначан, орада галачагды. Амма, кимдән хаһиш едирдиләрсә бир шеј чыхмырды.

— Машын гума батыб суда галса нечә олсун? — дејә шоферләр бу ишә гол гојмурдулар.

— Горхурам, тәкәр даша-ағача илишә, — дејә һәмин бу ат арабасынын сүрүчүсү гоча да бојун гачырмышды.

Араба онларын бәрабәрлијинә чатчаг ушаглар гачыб миндиләр. Өз чәлдлији илә јолдашларындан фәргләнән Алхан арабаја биринчи миниб гочанын әлиндән чилову, гамчыны алды.

— Һәә! — дејә атлары һајлады.

Араба торпаг јолда су тәки ахмаға башлады. Гаршыдан да үзү бәри күләк кәлир, гочанын гојун-голтуғуна долуб көјнәјини торбаландырырды. Бу, исти һавада гоча ја ләззәт верирди. Гоча илә бу ушаглар дост идиләр. О, јанында ушаг оланда өзүнү һәмишә шән вә күмраһ һисс едир, алнынын гырышыглары ачылыр. Ушаглар да һарада олсалар ону тезчә тапырлар. Гоча атлары гошуб јола чыхдымы, о дәгигә ушаглар онун јанында һазыр олурлар. Елә бил һәјәтбачанын күнч-бучағында, чәпәрләрин дибиндә дуруб ону пусурлар. Бир дәфә онлар колун үстүндәки хәндәкдән бирдән-бирә елә чыхмышдылар ки, атлар һүркмүшдү. Гоча сүрүчү дә арабанын ичәрисинә јыхылмышды. Јахшы ки, араба чеврилмәмишди. Гоча чәлд тәрпәниб чилову дартмыш, атлары сахламышды. Сонра јолун кәнарында бој-боја вериб дишләрини ағардан ушаглары сүзәрәк, ачыгланмаг әвәзинә меһрибанлыгла күлүмсәмишди.

— Һарадан кәлирсән? — дејә Алхан әлини гочанын чијнинә гојду.

—Бөјүк бир чәлләк вар иди. Бағда лазымды. Ону апарыб гојдум.

— Бу күн даһа нә иш көрәчәксән? — дејә Алхан марагла сорушду.

— Һәлә ки, елә бир тапшырығым јохдур. Дејирәм, атлары апарым чајда чимиздирим. Сонра да бахарыг. Бәлкә тәзә тапшырыг алдым.

Гоча, ушагларын онун иши илә марагланмасындан һәмишә хошланарды. Инди дә разы галды. Мәһәббәтлә онлары сүзүб күлүмсәди. Доғрудан да ушаглар һәмишә онун гајғысына галыр, онунла марагланыр, күчләри чатан ишләрдә она көмәк едирләр. Бир дәфә ушаглар она демишдиләр:

— Араба көзә чох көһнә көрүнүр. Тахталарын ора-бурасы јејилиб, нә үчүн рәнкләмирсән?

— Нәјә лазымдыр?! О да өзүм кими гочалыб, — дејә Араз киши бу тәклифә лагејдлик көстәрмишди.

— Јох, рәнкләсәк јахшы олар. Ичазә вер...

Гоча бир арабасына, бир дә ушаглара бахыб башыны тәрпәтмишди.

— Нә дејирәм. Истәјирсиниз рәнкләјин...

— Һансы рәнки хошлајырсан, Араз баба?

— Һансы јахшы олар?

— Көј?

— Көј рәнкли араба нечә олар?

— Гара.

— Гара пис рәнк дејилми?

— Гырмызы?

— Гырмызы да шит дүшмәзми? Ахы, мән гоча бабајам. Гырмызы мәнә нә јарашар? Гырмызы чаванлар үчүн јахшыдыр.

— Еһ, сән дә!.. Гырмызы јахшы рәнкдир.

— Нә дејирәм? Јахшыдыр, рәнкләјин. Анчаг чох ачыг олмасын. Бир азча түнд еләјин. Сонра мәнә күләрләр.

Ушаглар елә һәмин күн бир гуту рәнк тапмышдылар. Бири фырча кәтирмиш, бири рәнк гутусунун гапағыны ачмыш, бири гарышдырмыш, бири дә голларыны чирмәләјиб арабаны рәнкләмишди. Бу иш баша јетәндә гоча аз гала өз арабасыны таныја билмәмишди. Тәп-тәзә иди. Елә бил һеч ишләнмәмишди.

— Сағ олун, балаларым, — дејә гоча дөнә-дөнә тәшәккүр етмишди. Бундан сонра гочанын ушаглара

олан мәһәббәти даһа да артмышды. О, һәр дәфә арабаны гошуб ишә чыханда ушаглары хатырлајыр, онларын өз јанында олмаларыны истәјирди. Кәндин ичиндән һәр дәфә кәлиб кечәндә јан-јөрәјә бахыр. Һәјәт-бачада, чөлдә-чәмәндә ојнајан ушаглары аз гала чағырмаг истәјирди.

Онлар бир аздан чаја чатдылар. Гоча атлары ачыб бурахды. Бура чох мәнзәрәли бир јер иди. Һәр ики саһил ала-тала кол-кослуглардан вә бир гәдәр аралы дашлы-гајалы јүксәкликдән ибарәт иди. Елә бил бир вахтлар бу чајын јатағы да әтраф дүзәнликләрлә бир сәвијјәдә олмуш, сонралар су тәдричлә ону јујуб ашағы салмышды. Гоча, јај фәслиндә һәр күнортачағы күнәш бәрк јандыранда арабасыны чајын саһилиндә өзү кими гоча вә чох нәһәнк олан тәк говағын алтындакы чәмәнлијә сүрүб ачар, һәм атлар су ичәр, саһибинин бичдији көј отдан јејәрләр, һәм дә өзү динчәләрди. Инди дә белә еләди. Бу күн һава лап бәрк јандырырды. Үст тәрәфдәки моруглугдан, гаратикан коллугларындан чырчырамаларын сәси кәлирди. Онлар елә чырылдашырдылар ки, санки сәсләрини үзүашағы дашлана-дашлана кедән суларын гыжылтысына гатмаг истәјирдиләр. Белә вахтларда гоча отуруб атларын гајышларыны бәркидәр:

«Чырчырама јај-баһар.

Нәғмә охур бигәрар» — дејә чохдан ешидиб өјрәндији, һәлә дә јадында галдығы мәшһур бир ше'рин бу ики мисрасыны хатырлајыб чырчырамалар һаггында дүшүнәрди. «Индичә охујуб-охујуб бирдән партлајачаглар. Белләриндән ики бөлүнүб мәһв олачаглар». Гоча белә фикирләшәрәк, нәзәрләрини сујун ахарына дикәр, хәјала далар, каһ чајын сал гајалары дөшләјиб, ләнкәр вурмасында, каһ да чырчырамаларын сәсиндә гәрибә бир сүр'әт, тәләсиклик олдуғуну дүшүнәр, көзләри гаршысында һәјатын

мүхтәлиф сәһнәләри чанланарды. О охуjур, бу ахыр; икиси дә һараса тәләсирләр, нәjәсә чатмаг истәjирләр. Лакин, биринин өмрү даимидир, һәмишәликдир. Дикәринин исә гыса; өмрү көдәк олан бир һәjат. О, ағлына кәлән белә фикирләрдән бә'зән дарыхыр, ушаглары jанына чағырыб дүшүндүкләрини дән сөһбәт ачарды. Тәк олдугда исә архасы үстә узаныб нәзәрләрини мави көjә тутуб, дәрин дүшүнчәләрә даларды. Нә һагда дүшүнәрди? Онун фикрини мәшғул едән jенә чај вә чырчырамалар идими? Jох. Башы үстә говаг ағачынын атлаз jарпаглары хышылдашыр. Ондан хejли jүксәкликдә гушлар учушур. Ондан бир аз да jүксәкликдә гартал сүзүр. Бир аз аралыдан ағ булуд парчасы сүзүб кечир. Бунларын һамысындан jухарыда исә мави көj нәһәнк чәтир кими салланмышдыр. Ашағыда, jердә исә дағ, дәрә, мешә, чај. Бах, бүтүн бунлар гочанын көзләриндә бирләширди. Бундан гочанын бajагкы фикри дәjишилир, һәjатын әбәди олдуғуну дүшүнүрдү. Бу ара гочанын үрәji бөjүк фәрәһ вә севинч һисси илә доунур, нәзәрләрини ушаглара сары чевирир, онларын ифтихар һисси илә сүзүрдү. Онларын чәлд һәрәкәтләриндә, ити бахышларында өзүнү, өз гүввәсини, кәләчәjини көрүрдү. Инди дә гоча саһилдә узаныб онлара бахыр, ушаглар исә өрдәк балалары тәки чајда үзүрдүләр. Онлар арабир чајын тән ортасында чох илләрдән бәри дajанмыш сал дашын үстә чыхыб, орадан суjа баш вурур, гурбағалар тәки бурдан батыб, орадан чыхырдылар. Нәһajәт, гочаны jуху тутду. Ушаглар елә буну көзләjирләрмиш кими тез судан чыхдылар. Гумлу саһил илә ajагларынын учунда гочанын jанына кәлдиләр. Гоча хорна чәкирди.

— Дурмаjын, атлары кәтирин гошаг, — дejә Алхан пычылты илә jолдашларына мүрачиәт етди.

— Бирдән Араз баба ojанса нә едәрик?

— Көрмүрсән нечә ағыр jатыб?

— Һә, мән ешитмишәм. О, лап див тәки jатыр,— дejә башга бир ушаг учадан данышды.

— Ссс! — дejә онун jанындакы ушаг әлини ағзына апарыб «аста даныш!» — дejә ишарә еләди.

— Атлары гошаг! — дejә Алхан jолдашларына бир дә көстәриш верди.

Онлар чәмәнликдә отлаjан атлара jанашдылар. Алхан тутмаг үчүн әлини ата узатды. Ат гулагларыны jатыздырыб бojнуну силкәләди. Елә бил онларын нә исә кизлин бир иш көрмәк истәдикләрини һejван да һисс едиб jахын гojмурду. Әслиндә исә атын хасиjjәти пис иди. Гоча ушаглара нечә дәфә тапшырмышды ки, она чох jахын дурмасынлар, е'тибар елә мәк олмаз, тәпикләjәр. Бу, Алханын jадына дүшсә дә анчаг кери дурмаг истәмәди. Jохса, планлары позулар, һәр шеj алт-үст оларды.

—Кәһәр, — дejә Алхан һejвана меһрибанлыг көстәрәрәк еһтиjатла әлини jенә узатды. Ушағын һәлим сәси аты елә бил овсунлады. О, сакитчә jериндә дурчаг Алхан чәлд онун jалындан jапышды. Ашағы чәкирди ки, гоча бирдән дик атылды.

— Нejләjирсиниз? — дejә jухулу-jухулу ушагларa бахды.

Ушаглар тәәччүб ичәрисиндә донуб галдылар. Алхан да jериндәчә дурду, билмәди нә десин. Бир тәһәр өзүнү әлә алыб дили топуг чала-чала:

— Атлары чимиздирмәк истәjирик, — деди.

— Тәрләри сojуjубму?

— Һә! — дejә ушаглар башларыны тәрпәтдиләр.

— Онда чимиздирин.

— Бүтүн ишләримиз корланды, — дejә ушаглардан кимсә астадан пычылдады. Гочанын көзү бахабаха даһа нejләмәк оларды. Мәчбуриjjәт гаршысында галан ушаглар атлары чимиздирмәjә апардылар. Гоча исә саһилдә дуруб онлара тамаша едирди. Атлар чајын дәрин jериндә jахшыча үзүр, бә'зән jал-

ныз башлары көрүнүрдү. Гоча исә ушагларын атлары мәһарәтлә үздүрмәләриндән хошланыр, бығалты гымышыр, арабир сәсләниб дејирди:

— Атлары тәнтитмәјин.

— Көзләјин, даша вурарсыныз.

— Гулаглары суја батмасын һа!

Ушаглар онун дедикләринә әмәл едир, бундан сонра ишләринин нечә олачағыны дүшүнүрдүләр. Ахы, оту орада гојмаг олмазды. Бәрк јағыш јағыб сел кәлсәјди ону тамам чүрүдә биләрди. Зәһмәт чәкибләр, иш көрүбләр...

— Даһа бәсдир. Атлары судан чыхарын! — дејә гоча сәсләнди.

Ушаглар саһилә чыхыб атлары јенә чәмәнлијә өтүрдүләр. Араз киши чох севдији Алханын башына диггәт едиб деди:

— Оғул, сән бу истидә нә үчүн бу гәдәр сач сахламысан?

Алхан чијинләрини атды. Гарахан дилләнди.

— О, мәктәбимиздә тәшкил етдијимиз музејин директору олачаг. Индидән сачыны узадыб ки, алимә охшасын. Ахы, елмлә мәшғул олан адамларын сачлары узун олур.

— Доғрудан? — дејә гоча күлүмсәди.

— Бәс нечә? Һеч шәкилләрдә көрмәмисән? Һәлә узун саггаллары да олур.

— Бәс, Алхан саггалсыз нә едәчәк? —дејә гоча зарафат еләди.

— Кәләчәкдә саггал да гојдурачаг.

— Бәсдир! Зарафаты бурах, — дејә Алхан гырхыгбаш Гараханын бојнундан ашағы итәләди.

— О, нә музејдир, тәшкил етмисиниз? — оғул?

— Чанлы кушәдир. Јә'ни һејванат музеји.

— Һејванат музеји?—дејә киши алныны јығды.— Орада нәләр олачаг?

— Нечә нәләр?! Бә'зи һејванларын нүмунәләри олачаг.

— Һансы һејванларын?

— Чүрбәчүр.

— Мисал үчүн елә көтүрәк сәнин атларыны.

— Нечә?

— Јәгин ки, кәләчәкдә бу атлары да музејә гојачаглар.

— Елә нә үчүн?

— Ахы, кет-кедә ат сырадан чыхачаг. Бирчә музејдә галачаг.

— Һм! — дејә гоча дурухду. — Бәс мәни һара гојачагсыныз?

—Нечә? — дејә Гарахан онун баша дүшмәдијини билдирди.

— Мән ахы, һәмишә кәһәр белиндә олмушам. Ингилаб еләмишәм...

О, буну елә-белә зарафатјана деди. Анчаг, әслиндә доғрудан да белә иди. Гоча көһнә сувари иди. О, ингилаб илләриндә ат үстүндә гылынч ојнатмышды.

— Јахшы, јухум вар. Мән бир аз јатым, — дејә гоча јенә узанды. О бир аздан хорулдамаға башлады.

— Јатды, — дејә ушаглар бир-бирләринин үзләринә бахдылар.

— Көзләјәк. Лап бәрк јатсын.

Араз киши узандығы вәзијјәтдә дә чох нәһәнк иди. Онун пәһләван чүссәсиндә ағыр бир тәмкин, мәрдлик һисс едилирди. Узун ешмә бығлары онун гырышыглы үзүнә көзәл јарашыр, кишини чох сәрт, зәһмли адама охшадырды. Ушаглар индијәдәк онунла чох меһрибан доланмыш, бир сөзүнү ики еләмәмишдиләр. Бәс бу ишин ахыры нечә олачагды? Әкәр о, ушагларын кәләјини баша дүшсәјди дуруб нә едәрди? Јәгин ки, онлары тутуб бирчә-бирчә суја салыб чыхардарды. Бәлкә дә башга чүр...

— Бура кәлин! — дејә сакитчә Алхан арабанын

јанына кедиб ушаглары башына јығды. Атлары бурада гошсаг сәс олачаг. Кәлин арабаны бир аз о јана дартыб апараг.

Ушагларын һәрәси арабанын бир јериндән јапышды. Дартдылар. Балачабој оғлан дајаныб үзүнү ат тәки чилова гошулмуш Алхана тутду.

— Бирдән Араз баба ојанса нә дејәчәјик?

— Дејәрик күчүмүзү сынајырыг.

— Һә! Күчүмүзү сынајырыг, — дејә ушаг голларына күч верди.

Онлар арабаны гумлу саһилә дартыб гочадан хејли узаға апардылар. Гочанын әмәлличә јухуја кетдијини вә јорғун олдуғундан һәлә чох јатачағыны фикирләшәрәк атлары кәтириб гошдулар.

— Минин! — дејә чилову тутмуш Алхан јолдашларына әмр етди.

Чајын саһилиндә бајагкы сәс-күјдән һеч нә галмады. Гоча исә ағачын көлкәсиндә һеч бир шејдән хәбәрсиз һалда јатыр, бир аз аралыда исә чај гызылдајырды. Саһилдән чајын ичинә гоша релсләр кими ики хәтт узаныб кедир, суја чатар-чатмаз итиб-батырды.

Бир аздан ушаглар о бири саһилдә көрүндүләр. Онлар арабаны отла тәпә кими јүкләмишдиләр. Чилов Алханын әлиндә иди. О бири ушаглар исә отун үстә отурмушдулар.

— Атлары тәрпәт!—дејә јухарыдан ушаглар шәнликлә сәсләндиләр.

— Мөһкәм дајанын! — дејә Алхан гамчыны һавада јелләди.

Атлар да, тәкәрләр дә кет-кедә дәринә кедирди. Су атларын јан-јөрәсиндә, арабанын алтында бурулуб, елә бил онлары гәсдән сахламаға чалышырдылар. Ушагларын көзү чајын сәтһиндә галмышды. Су кет-кедә јухары галхырды. Будур, су тәкәрләрин ортасына чыхды. Бир аз да галхды. Бир аз да. Бирдән

тәкәрләр көрүнмәз олду. Араба елә бил гујунун дибинә кетди. Су оту басды. Атлар арабаны дарта билмәдиләр.

— Суја атылын! Араба чеврилир? — дејә горхуја дүшмүш Алхан јолдашларына гышгырды. Онун һәјәчанлы сәси чајын гыжылтысындан да бәрк сәсләнди. Дашлы-гајалы дәрәдә әкс-сәда верди. Јатмыш гоча бу сәсдән дик атылды. Тәәччүб вә һејрәтлә чајын ортасында галмыш арабаја баха-баха, палтарыны сојуна-сојуна онлара сары гачды. Һадисә јеринә чатчаг чәлд арабанын алт тәрәфинә кечди. Гоча чијнини арабанын јанына сөјкәјиб габаға итәләјәрәк атлары сәсләди. Вәзијјәт чох чәтин иди. Су күч кәлирди Гоча:

— Һә! — дејә кәһәри һајлајыб чијни илә арабаны бир дә габаға итәләди. Атлар тәрпәнди.

Бир аздан онлар саһилдә идиләр. Гоча онун гаршысында отуруб хәчаләтли-хәчаләтли башларыны ашағы салмыш ушаглара бахыр вә әзилмиш чијнини овушдурурду. Онун чөһрәси әввәлки кими јенә меһрибан, һәлим иди. Арабада галмыш бир чәнкә отдан исә јерә дамчы-дамчы су төкүлүрдү.

МАЊНЫ ЧАҒЫРЫР

Бөјүк јүк машынлары нечә күн иди ки, сањәдән фермаја силос басдырмаг үчүн гарғыдалы шахы дашыјырды... Онларын јолу кәндин ичиндән кечирди. Өзү дә дүз Ибраһимлә Исламкилин евләринин јанындан. Һәр машында да бир-ики ушаг кәлиб-кедирди. Онлар машынларын долдурулмасына вә бошалдылмасына көмәк едирдиләр. Пионерләр бу ишә Ибраһимлә Исламы да дә'вәт етмишдиләр.

— Нә үчүн бош-бекар отурмушсунуз?

— Тә'тилдир, истираһәт еләјирик, — дејә онлар јерләриндән тәрпәнмәмишдиләр.

— Динчәлдијиниз бәс дејил? Бәри кәлин, тарлаја кедәк.

Ишкүзар ушаглар чох демишдиләрсә, бу тәнбәлләр аз ешитмишдиләр.

Бир дәфә Ибраһим Ислама деди ки, көнлүнә јаман гарғыдалы сүтүлү дүшүб. О да һәјәт-бачаларындакы чәпәр боју әкилмиш, лакин сусузлугдан јарпаглары саралмыш, көбәләк тәки балача галмыш гарғыдалылары көстәрди.

— Үстүндә вар?

— Олмамыш олмаз.

Ибраһим дуруб бағчаја кетди, гарғыдалылара бирчә-бирчә диггәтлә бахды, әлинә бир шеј кечмәди. Кери гајыдыб јенә достунун јанында отурду.

— Һеч бир дәнә дә јохдур? — деди.

— Нә олсун, јемәзсән!

— Билирсән нечә хејирли шејдир? Һәкимләрин дедијинә көрә гарғыдалыда чохлу витамин вар.

— Витамин?!

— Бәс нечә? Бах, адындан да бәллидир. Сүтүл... Демәк, онда «С» витамини вар.

— Гарғыдалынын хејирли олдуғуну мән дә билирәм. Анчаг көрәк...

Ибраһим јадына бир шеј дүшмүш кими хүсуси бир чиддиликлә деди:

— Билирсәнми бу машынларын дашыдығы шахларын арасында нечә сүтүлләр олур?!

— Көрмәмишәм.

— Бах, һәр бири бу голум узунлуғунда.

— Көрәсән, сүрүчүдән гарғыдалы сүтүлү истәсәк, верәр?

— Нә үчүн вермир?! Анчаг машыны сахламазлар. Она көрә ки, ишләри кери галар. Ахы, онлар чалышырлар ки, бош вахт итирмәсинләр. Мәһсулу вахтында топласынлар.

— Бәс нә едәк?

— Нә едәк? — дејә Ибраһим бармағыны додағына апарды. Нә исә фикирләшиб достунун голундан

тутду вә јола чәкди: — Мәним әмримә табесән, һә?! Нә десәм сөзсүз јеринә јетирмәлисән.

Бу ара Гарабулағын јанындан бир машын чыхды. Кузову лап тәпә кими иди. О гәдәр гарғыдалы јүкләмишдиләр ки, машынын кабинкасы кузовун јанында лап балача көрүндү.

— Һазырлаш!—дејә Ибраһим Исламын көјнәјиндән дартды.

Ушаглар көтүрүлдүләр. Нә гәдәр гачдыларса, машына чата билмәдиләр.

—Нечә ити сүрүрдү! — дејә машынын галдырдығы тоздан нәфәси даралмыш Ислам Ибраһимә бахды.

Бир аздан икинчи машын кәлди. Ибраһим гачараг әлини јухары узадыб, машындан тутмаг истәјирди ки, ајағы нәјә исә илишди вә үзү үстә јерә јыхылды. Ислам даһа гачмајыб тез јолдашынын голундан тутду, онун бурнунун ганадығыны көрүб һејрәтлә башыны булады.

— Башыны јухары тут, — дејә Ислам әлини онун чәнәсинә апарыб јухары галдырды. — Бах, белә, тојуг тәки.

Ибраһим бурнунун ганамасына бахмајараг, јенә дә фикриндән дөнмәди, јолун кәнарындача отуруб, јенә машынын кәлмәсини көзләди.

Үчүнчү дәфә исә бундан да пис олду. Ушаглар машынын ардынча гачырдылар ки, сүрүчү балача күзкүсүндән һәр шеји көрүб, машыны сахлады, јерә дүшүб, онлары данлады...

— Бир даш алтда, бир даш үстдә. Һеч кәсә сөјләмә. Јохса һамы бизи лаға гојар, — дејә Ибраһим достуна хүсуси олараг тапшырды.

* * *

Нә тәһәр ишдисә елә һәмин ахшам бу әһвалат кәнд ушагларынын ағзында мараглы бир дастан кими долашмаға башлады. Биринин дә үстүнә бешини гојуб данышырдылар. Даһа нә еләмәк оларды. Ибраһимлә Ислам бундан утаныб хәчаләт чәкдикләри үчүн кәнд ичинә чыхмыр, бүтүн күнү евдә олурдулар. Анчаг, бир күн онларын адына дә'вәтнамә кәлди.

«Кәнч дост! Сабаһ сәни «Тарла көзәли»нин консертинә дә'вәт едирик. Консерт наһар фасиләси заманы Палыд булағынын башында, гарағачын көлкәсиндә олачагдыр.

Јашыл пәһләван».

— Бизи долајырлар, — дејә Ибраһим Исламын үзүнә бахды.

— Јох, — дејә Ислам она е'тираз еләди. — Ушаглар тарлада тез-тез консертләр верирләр. Јәгин, бизи дә јада салыблар.

Бу ики дост тарла көзәлинин консертинә кетмәк һаггында чохлу көтүр-гој етди. Нәһајәт, бир јердә отурмагдан бездикләри үчүн кетмәји гәрара алдылар.

Гарғыдалы сәһәси елә көзәл иди ки, бахмагдан доjмаг олмурду. Меһ әсдикчә јашыл узун јарпаглар хәфиф-хәфиф пычылдашырды. Гарғыдалыларын көвдәләри исә о гәдәр боj атмышды ки, елә бил һәр бири бир чинарды. Ибраһимлә Ислам нә гәдәр јухары тулландыларса јенә дә әлләри гарғыдалынын учуна дәjмәди. Һәр көвдәдә исә беш-алты узун, долу гыча варды.

— Сүтүл хиртдәјә гәдәрдир, — дејә Ислам әлини боғазына чәкди.

— Ахшам евимизә гајыданда голтуғумузу долдуруб апарарыг, — дејә Ибраһим дилләнди.

— Јох! Кәл инди топлајаг.

— Бәс һараја гојаг?

— Елә бураја. Гајыдан баш апарарыг.

Онлар ачкөзлүклә чохлу гарғыдалы сүтүлү дәрдиләр.

— Наһо... Көр нә гәдәр јығмышыг. Нечә апарачағыг?

— Истәјирсән һеч кетмәјәк. Инди көјнәкләримизи чыхарыб долдураг. Бир тәһәр апарарыг. Бир нечәсини дә бурадача бишириб јејәк.

Ислам разылашды.

— Консертдән галдыг ки? — дејә бирдән о, дә'вәтнамәни хатырлады.

— Һә... һә..., — дејә Ибраһим әлини шалварынын чибинә салды, дә'вәтнамәни чыхартды. Әлиндә тутуб нә исә фикирләшди вә бирдән әлиндәки кағызы чырыб јерә атды. — Һеч кетмәрик, чох вачибдир? Чырчырпы јығ, очаг галајаг, гарғыдалы сүтүлү биширәк.

Онлар јан-јөрәдән чырпыны јығдылар.

— Бу дәгигә јандырдым, — дејә Ибраһим әлини чибинә салды, кибрит чыхарды, јандырмаг истәјирди ки, Палыд булағы тәрәфдән шән мусиги сәси көлди. Ушагларын голлары бошалыб јанларына дүшдү. Нечә мәлаһәтли мусиги иди! Каманын, тарын сәси јашыл тарлаларын үстүндә ганадланыб учурду. Ким исә хош, мәлаһәтли сәслә охујурду.

— Көрәсән, чаланлар кимдир? Охујан кимдир?— дејә һәр икиси дүшүндү.

Бу ачыг, тәмиз һавада көз ишләдикчә узанан гарғыдалы тарласында белә мараглы консерт тәшкил едән, онларын мәктәбли достлары, шакирд истеһсалат бригадасынын үзвләри идиләр.

Бәс бу ушаглар нә үчүн онлардан кәнарда галмышдылар? Сәбәб нә иди? Буну дүшүндүкчә Исламла Ибраһим сыхынты кечирир, сакитчә дуруб ағыр дүшүнчәләр ичәрисиндә мусигијә гулаг асырдылар. Ислам көкс өтүрүб тәәссүфлә деди:

— Көрәк бурада әјләнмәјәјдик. Инди биз дә орада олардыг.

— Һә. Инди... — Ибраһим нә исә демәк истәди, анчаг сөзүнүн ардыны кәтирә билмәди, сәссизчә даjаныб мусигини динләмәјиндә давам еләди.

Ушагларын ифа етдикләри һавалар тез-тез дәјишилир вә шәнләнирди. Елә бил онлары сәсләјир, онлара көл-көл дејирди.

— Бајагдан тәләсирдин, инди сәнә нә олду? Дур очағымызы галајаг, — дејә Ислам онун фикрини, диггәтини мусигидән јајындырмаға чалышды.

Ибраһимсә динмәди. Елә бил ону һеч ешитмирди. Көрүнүр, фикрини, хәјалыны башга шеј мәшғул етмишди. Ибраһим бирдән нә исә фикирли-фикирли башыны көксүнә әјди, јердә дә'вәтнамәнин чырыгларыны көрчәк, әлини узадыб көтүрдү вә тәзәдән бирләшдирмәк истәди. Ислам деди:

— Ибиш, бәлкә кетмәк истәјирсән?

— Гојарлар?

— Нә үчүн гојмурлар?!

— Сән кетмәк истәјирсән?

Ислам күлүмсәјәрәк башыны тәрпәтди:

— Әлбәттә, истәјирәм. Ахы, јолдашларымызын һамысы орададыр. Инди онлардан өтрү бурнумун учу көјнәди.

— Елә исә кедәк, — дејә Ибраһим ајаға галхды көјнәјини јердән көтүрдү, јеничә бурулмуш ојунчаг машын тәк ирәли чумду. Ислам да севинчәк онун ардынча көтүрүлдү. Онлары гаршыда чохлу, лап чохлу ушаг көзләјирди. Бир ағачын көлкәсиндә, бир очағын гырағында һамылыгла отурмаг шәнләнмәк кимә хош кәлмәз! Исламла Ибраһим гачдыгча ушагларын охудуглары шән нәғмәләр гулагларында даһа бәрк сәсләнир, бундан онлар даһа да һәјәчанланыб достларына даһа тез чатмаға тәләсирдиләр.

ИСТИ ОЧАГ

Онларын еви кәндин лап ортасында, гышда палчығын, јајда исә тозун әлиндән јеримәк олмајан јолун үстүндә иди. Бу евин дикә галхмыш чардағы олмасајды, бурада инсан јашадығыны ағыла кәтирмәк чох чәтин иди.

Бу гара дахма алтында бир бөлүк күлфәт јашајырды. Муртуз ағанын гапысында нахырчылыг едән Алы кишинин беш гызы, бир оғлу варды. Бу гәдәр аиләнин габағында ишләјән исә бирчә өзү иди. Арвады Хатынын чаны һеч саз олмурду. Көјүн үзүнә булуд кәлиб, тәбиәт гаш-габағыны туршуданда о, јорған-дөшәјә дүшүр, чаныны үшүтмә көтүрүрдү. Балалары башына төкүлүрдү. О исә митил јорғана бүрүнүб «голум, гычым сызылдајыр» — дејирди.

Гызлар һәлә көрпә идиләр. Тәкчә оғлу Шәмистанын он беш јашы бу јаз тамам олачагды. Алы киши дә даһа јаваш-јаваш әлдән-ајагдан дүшүрдү. Аиләнин кәләчәк үмиди Шәмистана иди. Буну бүтүн аилә һисс едирди. Ата-ана онун башына пәрванә кими доланырдылар. Бачылары һәр сөзләринин башында «Гағамын чаны үчүн» дејә анд ичирдиләр.

Гышын орта ајынын сојуг күнләриндән бири иди. Чохлу гар јағмышды. Хатын арвад оғлу илә бајыра чыхыб гапы-бачанын гарыны тәмизләјирди.

Шәмистанын ајағында көһнә бир чарыг варды. Көшәләри төкүлмүшдү. Чарығынын бурнуна гојдуғу јамаг да мал дили тәки бајыра чыхмышды.

Төвләләрин бачаларындан галын буғ галхыр, аг сүтун кими ачыг сәманын күббәсинә учалырды.

Муртуз ағa әлини белинә гојуб архачда һәрләнирди. О, төвләнин дамына чыхыб, орадан әтрафа бојланды. Бу ара Шәмистан онун көзләринә саташды.

— Әјә, бир бәри кәл,—дејә Шәмистаны чағырды.

Шәмистан әввәлчә јериндән тәрпәнмәди, дөнүб анасынын үзүнә бахды.

— Ај чижи, аға мәни чағырыр.

— Һаны, дәрдин алым? — дејә Хатын арвад әлини көзүнүн үстүнә гојуб ағалыға тәрәф бахды.

— Одур ej, дамын үстүндә.

Хатын арвад Муртуз ағаны көрчәк әлини оғлунун чијнинә гојуб деди:

— Кет кор нејнир, а бала?

Шәмистан һәлә тапданмамыш гары јара-јара Муртуз ағанын јанына кәлди. Башыны ашағы саллајыб јазыг һалда дајанды. Муртуз аға деди:

— А бала гапынызда нә гајырырдын?

— Гары күрүјүрдүм.

— Һә, машаллаһ әлиндән иш-күч кәлир. — Муртуз аға додагларыны бир-биринә сыхыб, хүсуси бир

мә'на илә ағзыны бүздү. — Башыны галдыр, бир мәнә бах.

Шәмистан башыны дик тутуб алтдан-јухары Муртуз ағанын үзүнә бахды. О, биринчи дәфә иди ки, ағаны белә јахындан көрүрдү. Шәмистан әввәлчә ағанын зәһмли бахышлары алтында өзүнү итирди. Нәһајәт тохтады, тәпәдән дырнаға гәдәр ағаны сүздү.

Муртуз аға ири көвдәли, көк адам иди. Балача, гыјыг көзләри әтин ичиндә итиб батмышды. Нәдәнсә тез-тез көзләрини дөјүрдү. Чал бығынын учларыны буруб үст додағынын һәр ики јанындан ашағы салламышды.

Шәмистан ағаја баха-баха атасыны дүшүндү. Ешитдијинә көрә онлар јашыд идиләр. Анчаг, көр гара күн онун атасыны нә көкә салмышды. Вахтсыз бели әјилмишди. Ордлары батыб, јанагларынын сүмүкләри чыхмышды. Көзләри исә саралыб чухура дүшмүшдү.

Муртуз аға бирдән «ај Алы!» — дејә сәсләнди. Алы киши һәмин дәгигә онун јанына кәлди. О, оғлуну бурада көрчәк горхду. «Ушаг бурада нә кәзир? — дејә дүшүндү. Үзүнү Муртуз ағаја тутуб јазыг-јазыг деди:

— Ај аға, олмаја бир гәләт еләјиб. Бағышла, ушагдыр.

Муртуз аға:

— Јох, горхма, — деди. — Өзүм чағырмышам. — О, баш бармагларыны чијнинә салдығы јапынчынын алтында күмүш кәмәринә кечирди. Гарыны ирәли вериб, дөшүнү кери дартды. — Әшши, јекә оғландыр. Дејирәм дамда-дашда сәнә көмәк еләсин.

— Нә олар, ај аға. Сиз билән јахшыдыр, — дејә Алы киши үрәкдән олмаса да разылыг етди.

Муртуз аға үзүнү Шәмистана тутуб деди:

— Ә, кәрмә ајаглаја биләрсәнми?

— Һә, — дејә Шәмистан башы илә разылыг етди.

— Ај гочаг! Чохлу кәрмә төкәк. Јандырарыг. Ди, дурма. Јабаны көтүр. — Муртуз аға әли илә төвләнин ардындакы дүзәнкаһа төкүлмүш бир јығын пејини көстәрди. — Әввәлчә гары күрү, јеринә саман төк, сонра да дағыдыб ајагла.

Доғрудан да бу кәндин адамлары одун-очагдан һәмишә корлуг чәкирдиләр. Чүнки, кәнд дүзәндә јерләширди. Әтрафда мешә јох иди. Күрүн о тајындан һәр вахт одун кәтирмәк олмурду. Буна араба-улаг лазым иди. Бир дә горхулујду. Чүнки, бә'зән Күр дашыб арабаны улаглары илә бирликдә апарырды. Кәндлиләр кәрмә вә тәзәк чох ишләдирдиләр. Одур ки, Шәмистан бу ишә лап үрәкдән разы олду. «Гышда биз дә очаг галајарыг» — дејә дүшүндү.

Алы киши исә оғлунун јалын ајагларына, солғун үзүнә, чыр-чындыр палтарына баха-баха фикрә кетди. «Күман, бу ағыр ишә таб кәтирә билмәз» — дејә фикирләшди.

Шәмистан исә шад көрүнүрдү. «Даһа јекә оғланам. Мәнә иш тапшырырлар. Атама көмәк оллам. Јахшы доланарыг. Одун-очагдан корлуг чәкмәрик». — дејә фикирләшир вә инди көксүнә сығмајан үрәјиндә гүрурланырды.

Шәмистан јабаны әлинә алыб пејини дағытмаға башлады. Алы киши чыхыб ишинин далынча кетди.

— Ај гочаг, әлли тәрпән! — дејә Муртуз аға јапынчысыны чијниндән гарын үстә атды, күмүш кәмәрини ачараг, чијниндән асды, Төвләнин бөјрүнә һәрләнди.

Шәмистан бурада иши бир аз корлады. О, билмәјиб Муртуз ағанын јапынчысыны пејинлә бир азча булады. Муртуз аға гајыдыб јапынчысыны чијнинә саланда әл-ајағы пејинә батды. Буна көрә һирсләнди. О:

— Ә, итин күчүјү, — дејә әлинин арды илә онун үзүнә бир силлә вурду.

— Ај аға, валлаһ билмәдим.

— Ајагла пејини!—дејә Муртуз аға даһа да һирсләнди.

Шәмистанын башы һәрләнди. Үзүнүн бир тәрәфи гыпгырмызы гызармышды. О, Муртуз ағаја бахабаха пејинин үстүндә атылыб-дүшдү.

Бу, Шәмистанын Муртуз ағадан алдығы илк «бәхшиш» иди.

Бу һадисәдән дүз бир ил кечмишди.

Онларын кәлән гышда нә долу буҹаглары, нә дә исти оҹаглары олду. Муртуз аға Шәмистана һаг-музд вермәди. Тәк бирҹә дәфә кәрмә кәсиләндә бир ҹүт дана көнү вермишди. Шәмистан зәһмәтинин әвәзиндә анҹаг буну көрмүшдү.

Инди гышын бу сојуг вахтында Шәмистан өзү төкдүјү кәрмәләрдән кәтириб јандырмаг, еви иситмәк, оҹағын гырағында отуруб гызынмаг истәјирди. Анҹаг онун буна ихтијары чатардымы? Әлбәттә јох! «Зәһмәт чәкән мән, хејрини көрән о» — дејә көксүнү өтүрдү.

Шәмистан фикирли әјилиб ајагларына бахды. Онун гашлары даһа сых чатылды. Ајагларынын шиши һәлә дә чәкилмәмишди. Бармагларынын арасы јара иди. Дабанлары кәмирчәк бағламышды. Гылчаларынын көј дамарлары көрүнүрдү. Бунларын һамысы гышын ајазында, пејин ајагламагдан олмушду.

Алы киши оғлунун фикир елədијини көрүб деди:

— Оғул, сән тәзә баша дүшүрсән. Анҹаг мән варлы тајфасына чохдан бәләдәм.

— Ахы, о гәдәр кәрмә галағыны јана дүзүб нејнир. Ики-үч гыш јандырса да гуртармаз.

— Еһ, оғул, Муртуз аға ону јағышын алтында чүрүдәр, бизә јандырмаға вермәз.

Алы киши сөзүнү гуртарыб ајаға галхды, чырыг чухасыны чијнинә сараг чомағыны әлинә алды.

— Кедим төвләјә, — деди, — сән дә сојун јат.

Шәмистан атасы кедәндән сонра тәкҹә дарыхды, чүнки, анасы, бачылары чохдан јатмышды. О, сојунуб јорғанын алтына кирди. Бир аздан ону јуху апарды.

Хатын бу кечә дә чох нараһат јатырды, јорғаны башына чәкиб инилдәјирди.

Ев кетдикҹә сојујуб буза дөндү. Хатынын һалы даһа да ағырлашды. Инилтиси артды.

Шәмистан дик атылыб јериндә отурду, көзләрини овушдурду.

— Ај чижи, һаран ағрајыр.

— Үшүјүрәм, дәрдин алым, чаным гызмыр.

— Бәс нејним?

— Оғул, әлинә нә кечир, палтардан, палаздан үстүмә сал.

Шәмистан дуруб палтар-палазла анасынын үстүнү бәрк өртдү. Анҹаг јенә онун титрәмәси кәсмәди.

Оғлан чарәсиз галыб, палтарыны кејинди, шалварынын балагларыны чорабынын ичинә салды, чарығынын бағыны да үстүндән долады. Папағыны башына гојду. Боз хурчуну чијнинә алды.

— Бала, һараја кедирсән? — дејә Хатын оғлунун ардынча бағырды.

— Индиҹә кәлирәм.

Шәмистанын дилиндән чыхан елә бу сөз олду. О, гапынын ардындакы дајаг дирәјини алыб, чәфтәдән тутараг өзүнә тәрәф чәкди. Гапы чырылдады. Гарлы күләк уғулту илә ичәри долду.

Күләкли гар јағырды. Сојуг јел каһ о тәрәфә, каһ да бу тәрәфә әсир, гары мүхтәлиф истигамәтләрә совуруб апарырды. Кәндин јухары тәрәфиндәки боз дағларын әтәкләриндән чанаварларын гарма-гарышыг улашмасы ешидилирди.

Шәмистан ағалыға јахынлашды. Доггазын бөјрүндә ајаг сахлады. Муртуз ағанын бачасындан түстү галхыр, туфана гарышараг итирди.

Чардағын габағында итләр бир парча сүмүк үстүндә боғушурдулар.

Шәмистан горхду, дала гајытмаг истәди. Чүнки, Муртуз ағанын итләринин пәнчәсиндән гуртармаг чох чәтин иди. Хәстә анасы онун көзүнүн габағына кәлди. Буна көрә дә о, кери дөнмәди.

Күләк уғулдајыр, көз-көзү көрмүрдү. Шәмистан чәпәрин диби илә өзүнү кәрмә тајаларынын ардына салды. Хурчуну долдуруб чијнинә атды, бир јаны үстә әјилә-әјилә орадан узаглашмаға башлады.

Итләр һүрүшдүләр. Бу, вахт Муртуз аға бајыра чыхды.

— Фишт! Фишт! — дејә гышгырды.

Шәмистан бәрк горхду. Гачмаг истәди. Анчаг доггаздан чыханда итләр онун үстүнә төкүлдүләр.

Күләк гары буруб уғулдады, доггазын ағзында үзүгүјлү јыхылыб, ал ган ичиндә зарыјан балача оғланын башы үзәриндә фәған гопарды.

Муртуз аға Алы кишини чағырыб абрыны алды. «Мәним малыма хаин баханын көзүнү чыхардарам,— деди, — ахмаглар, бир дәфәлик билин ки, бу көзә көрүнән нә варса мәнимдир».

Бу әһвалатдан сонра онларын јашајышы даһа да пис кечди. Шәмистан јорған-дөшәјә дүшдү. Оғлан бәрк горхмушду. Итләр онун бәдәниндә тутар гојмамышдылар. Өз-өзүндән сорушду: «Дүнјада көзә көрүнән нә варса—дағ, дәрә, мешә, чај, һәр шеј доғруданмы ағаларындыр? Буну онлара ким вермишдир? Бәс јохсуллар?»

Шәмистан анасына тез-тез бу чүр суаллар верирди. О, бир ахшам анасындан сорушду:

— Ај чижи, бәс дәдәм дејирди дөвран белә кетмәјәчәк... Муртуз ағанын да ахыры кәләчәк.

— Дарыхма, оғул — дејә Хатын арвад дилләнди. — Аталар мәсәлидир, ел бир олса дағ ојнадар јериндән. Инди оғул, дејирләр ел бирләшир, чамаат чана дојуб, јаз кәлсин көрәк нә олур.

* * *

Баһар кәлмишди. Кечә иди, көј шаггылты илә курулдајыр, шимшәк чахыр, күчлү јағыш јағырды. Һәм дә узагларда атышма сәси ешидилирди.

— Ај чижи, ешидирсәнми, түфәнк сәсинә охшајыр?

— Һә, дәрдин алым.

— Көрәсән кимләрдир?

— Ким билир, оғул.

— Бәлкә...

Шәмистан нә исә демәк истәјирди ки, Хатын арвад бирдән гышгырды.

— Әдә, сел евин бөјрүнү јарды.

Шәмистан јорғаны дөшүндән кәнара итәләјиб, тахтын үстүндән јерә атылды. О, өзүнү ики пәрдинин арасындан кәлән сујун габағына верди. Анчаг бундан бир шеј чыхмады. Чүнки сел күчлү иди.

Балача гызлар исә бундан горхуја дүшүб ағлашдылар.

Шәмистан дөјүкмүш анасынын үзүнә бахды:

— Ә, далымча кәл, — дејә Хатын арвад, гапыја тәрәф гачды.

Онлар јағыш селинин ағзыны башга сәмтә дөндәриб, ичәри кәлдиләр. Лакин, јағыш Хатын арвадла Шәмистаны бәрк ислатды.

Хатын арвадын сәһәр јериндән галхмаға тутары галмамышды. Әл-ајағы алышыб јанырды. Шәмистан да гыздырманын ичиндә иди.

* * *

Кечәки атышма сәсләри сәһәр тездән кәсилди. Күнәш, јамачлары көмкөј чәмәнлик олан силсилә дағларын архасындан бојланды. Бу вахт кәндин күчә-

ләриндә бир кејимдә — шиш папагларынын үзәрин-
дә бешкүшәли улдуз парылдајан силаһлы адамлар
көрүндү.

Кәнди бирдән-бирә бөјүк шәнлик бүрүдү. Јохсул кәндлиләр күчәләрә чыхыб, онлары мәһәббәтлә гар-шыладылар. Гадынлар, ушаглар дамлара чыхыб он-лара тамаша етдиләр.

Онлар гызыл әскәрләр идиләр. Онлар бу кечә әкс-ингилабчыларын дәстәсини әзиб, мәғлуб етмишди-ләр. Муртуз ағa да башыны көтүрүб һара исә гач-мышды. Азәрбајчанын башга кәнд вә шәһәрләриндә олдуғу кими, бу кәнддә дә Совет һакимијјәти гурул-ду. Кәнч Совет һөкумәтинин гызыл әскәрләри јохсул кәндлиләрә әбәди бир сәадәт кәтирдиләр.

Алы киши атыны чардағын дирәјинә бағлады. Әс-кәр папағыны әлинә алараг ичәри кирди.

— Дәдә, — дејә Шәмистан атасыны көрән кими јериндән сычрады. Балача гызлар аталарына тәрәф гачдылар. Хатын арвад әсә-әсә ајаға галхды.

Алы киши тәләсик евин ичиндәки көлмәчәнин су-јуну тәмизләјиб оҹаг галады. Күлфәтини башына јығды. Оҹаг гара дамы ишыгландырараг чатырты илә алышыб јанды. Һамынын чаныны гыздырды.

Инди дүнјада көзә көрүнән нә вардырса: сәфалы дағлар, күллү-чичәкли кен дәрәләр, көпүкләнә-көпүкләнә ахыб кедән чајлар, ағачлары баш-баша вер-миш көј мешәләр, зәһмәткеш инсанын дирәји олан гара торпаг да онларын иди.

НАХЫРЧЫ ОҒЛУ

Сујун кәнарындакы бө-јүрткән коллары бу ил јах-шы мејвә кәтирмишди. Нәсиб гара салхымлары көрчәк ајаг сахлады: «Бө-јүрткәнлә гарнымы бәр-кидим» — дејә јахындакы гараҹача дырмашыб суја тәрәф әјилән будағын үстә отурду вә салхымлары өзүнә тәрәф чәкмәјә башлады. Анчаг, гарғыдалы саһәсиндәки шаггылтыны ешитчәк горхду, тез дөнүб чијинләри үстүндән архаја бахды. Адам боју галхмыш гарғыдалы бир-бириндән араланыр, јарпаглары хышылдајырды, арабир дә хырылты сәси кәлирди. Нәсиб бәрк горхмушду. Ағзына алды-ғы бөјүрткән дә боғазындан өтмүрдү. «Габан олса ашымы биширәчәк» — дејә о, удгунду. «Ахшама да аз галыб, нечә дүшүб кедәчәјәм».

Нәсиб ағачын лап јухарысына дырмашды. Орадан Көј дағын әтәјиндәки фермаја тәрәф бојланды. Колхозун нахыры өрүшдән фермаја дөнүрдү. Чијниндә чомаг малын архасынча кедән дә Нәсибин атасы Өмәр киши иди. Басар ит дә көрүнүрдү. Анчаг онлар чох узагда идиләр.

Гарғыдалы сahәсиндә олан шаггылты кетдикчә артырды. Нәсиб гарағачын шахларыны аралајыб, јарпагларын арасындан гарғыдалылыға диггәтлә бахды. Анчаг инди үрәји јеринә кәлди. Гарғыдалы сahәсиндә бир-ики чамыш варды. Нәсиб атасынын отардығы бу чамышлары таныды. Гумаш адлы чамыш башыны тәрпәтдикчә сары сачаглы сүтүл гарғыдалылар гырылыб јерә төкүлүр. Тәпәл кәлчә исә коллары ајаглаја-ајаглаја кечирди.

— Кедәндә минәрәм, — дејә Нәсиб чамышларын сahәни корламасына әһәмијјәт вермәдән бөјүрткән јемәјә башлады.

Көјүн үзүндә күнәшин саралтысы галмышды. Күрүн сулары јаваш-јаваш гаралырды, анчаг Нәсибин бөјүрткән јемәјә башы елә гарышмышды ки, вахтын кечдијини дә унутмушду. О, башыны галдыранда көрдү ки, артыг шәр гарышмышдыр. Буна көрә дә тез ағачдан дүшдү вә гарғыдалы сahәсинә кәлди, анчаг чамышлар јох иди, hара исә кетмишдиләр. Нәсиб онлары ахтармады, дүшүндү ки, јәгин малын далынча архача гајыдыблар. О, чамышларын гырыб јерә салдыглары сүтүлдән бир нечәсини чибинә гојараг архын үстүндәки јола чыхды.

Атасы дөнә-дөнә Нәсибә тапшырмышды ки, «оғул, бу коллугда мал адамын көзүндән тез јајыныр. Сонра дирлијә зијанлығы олар, сән дә гарағач тәрәфдә көздә-гулагда ол, о јана кедәни бәри гајтар». Анчаг атасынын сөзләрини Нәсиб бу гулағындан алыб, о бири гулағындан вермишди.

Нәсиб Күр чајындан хејли узаглашды. Онунла

сујун арасыны гарғыдалы сahәси кәсирди. Јолун алтындакы көлмәчәдә гурбағалар гурулдашырды.

Нәсиб евә чатды. Анасы Гәндәф хала талварын алтында хинкәл биширирди. Бу, Нәсибин лап үрәјиндән олду. Гәндәф хала талварын алтына килим салды, јухары баша бир мүтәккә гојду, газаны да дүшүрдү.

— Ана!

— hә.

— Чәк, јеjәк дә, — дејә, Нәсиб бардаш гуруб отурду.

— Јахшы, гадан алым, анчаг дәдәни дә чағыр.

Нәсиб үзүнү архача тәрәф тутуб сәсләнди.

— Ај дәдә!.. hej!..

— Нәдир, ә?

— Хинкәл бишиб, кәл, — дејә Нәсиб чаваб верди. — Сојујур, тез кәл!

Өмәр киши малы архача јығыб кәлди, амма отурмады. О, гашгабаглы көрүнүрдү. Гәндәф хала үзүнү әринә тутуб сорушду:

— Ај киши, нә олуб?

— Чөлдә hејван галыб.

— Бый, — дејә арвад ичини чәкәрәк әлини додағына апарды.

— Гумаш чамышла, кәлчә јохдур. Билмирәм нә тәһәр олду.

— Ај киши, олмаја чанавара раст кәлиб? — дејә арвад дилләнди.

— Еј! Чанавара раст кәләр, гарғыдалыја дүшәр...

Нәсиб ағзына апардығы хинкәл јарпағыны јары јолда сахлајыб дурухду. Өмәр кишинин исә көзләри бу заман килимин үстүндәки гарғыдалы сүтүлүнә саташды.

— Ә, бу hарадандыр?

— Сahәдә гырылыб јерә дүшмүшдү.

— Һејван ишидир, — дејә Өмәр киши фикрә далды. — Дүзүнү де, өзүн гырмадын ки?

— Јох.

— Бәс о јанда һејван көрмәдин?

Нәсиб бу суалдан карыхыб галды, нечә чаваб верәчәјини билмәди. Онун арыг үзүнә гызарты чөкдү. Јенә атасына дүзүнү деди:

— Көрдүм, дәдә, бизим чамышлар иди.

— Һардан көрдүн?

— Бөјүк гарағачын үстүндән.

— Бәс нијә кәтирмәдин? — дејә Өмәр киши дилләнди.

Нәсиб динмәди.

— Бојнун сынсын, оғул, адам о јана кедәни бәри гајтармаз, — дејә Өмәр киши оғлуна ачыгланды.

Нахырчы даһа дурмајыб ити мучгурду вә чамышлары ахтармаға кетди.

О, фермаја кечәјары гајытды. Мал архачда көвшәјә-көвшәјә јатышырды, итләр кәсик-кәсик һүрүшүрдүләр. Адамларын чоху ширин јухуда иди. Тәкчә Гәндәф хала ојаг иди. Гапыдакы палыд көтүјүнүн үстүндә отуруб әринин јолуну көзләјирди. Өмәр кишинин хинкәл пајыны касада одун үстүнә гојуб, ағзына да габ чевирмишди.

Өмәр киши кәлди, амма ганыгара кәлди.

* * *

Сәһәр иди. Күнәш Орта Јалын архасындан бојланырды. Күр ашағыда сөјүдлүкләр арасында ағарырды.

Нәсиб әл-үзүнү јујараг анасына деди:

— Дәдәм чамышлары тапды?

— Јох.

— Јахшы, мәнә гатыг вер.

— Гатыгла долу каса сүфрәдәдир. — Гәндәф арвад сөзүнүн ахырында да өзү гәсдән деди: «Оғул, једијин кими дә иш көр!».

Нәсиб дурухду, бу сөзләри өз-өзүндә көтүр-гој еләди, сонра фикирли-фикирли ичәри кечди, кәмәринин алтыны бәркитди, ахшамдан дады дамағында галан бөјүрткәнин далынча кетди. Гарғыдалы сәһәсиндә чохлу адам варды. Колхоз сәдри, горугчу, бригадир дә бурада иди. Өмәр киши дә бир тәрәфдә чомағына сөјкәниб гашгабаглы дајанмышды.

— Бунлар нә едирләр? — дејә Нәсиб өз-өзүнә пычылдады. — Һә, көрүнүр чамышлар гарғыдалыны чох корлајыблар. Билсәјдим белә олачаг...

— Өмәр дајы, — дејә колхоз сәдри үзүнү нахырчыја тутду. — Ахы, сән көһнә нахырчысан, сәнин әлиндән һеч белә иш чыхмамышдыр, бәс нә тәһәр олду? Чамаат зәһмәт чәкиб, әкиб, бечәрмишдир, инди бу вары һејванын дырнағында, бујнузунда тәләф еләјәк?

Нәсиб көрдү ки, атасы чаваб вермәдән, хәчаләт чәкирмиш кими башыны ашағы дикди. Нахырчы оғлу атасыны бу вәзијјәтдә һеч көрмәмишди. О, һәмишә башгасынын габағында шах дурар, башыны ашағы салмазды.

Атасы ону көрмәсин дејә, Нәсиб итбурну колунун архасына кечиб башыны ашағы салды. Әлини гырхыг башына чәкиб көксүнү өтүрдү. Балача көзләри гыјылыб ајағынын алтына төкүлмүш сары јарпаглара зилләнди. О сыхылды, үрәји дөјүндү вә ахшамкы әһвалаты јадына саларағ өзүнү данламаға башлады: «Еһ? Бир гарын бөјүрткәндән өтрү атамы хәчаләтли еләдим. Инди мән онун үзүнә нечә бахачағам?!».

Онлар чамышларын гарғыдалыја вердији зијанлығы мүәјјән едиб кетдиләр. Өмәр киши су ашағы кедән чығыра дүшдү. Нәсиб дә онун далынча кетди. Ата оғлунун ајаг сәсләрини ешитчәк кери дөндү.

— Ә, бурда нә едирсән?
— Аj дәдә, гоj мән дә сәнинлә кедим!..
— Дүнән көзүн jумулмушду?
Нәсиб башыны ашағы салды.
— Һә. Jахшы, кәл!

Онлар ашағыдакы ахмазларадәк диниб-данышмадан кәлдиләр. Бурада чарыгларыны вә чорабларыны чыхарараг бир-биринә бағлајыб чомагларына кечирдиләр. Онлар ахмазларын арасы илә кетдикчә јенә көј отларын дибиндән су фырчылдајыр, көј отлар ајагларынын алтында галыр, онлар кечәндән сонра исә судан баш галдырырдылар. Белә јердә изи тә'јин еләмәк чәтин иди, чүнки ахмазларын суjу һәм буланыг, һәм дә чох иди. Даглара бәрк јағыш јағдығындан Күр ашыб дашмыш, саһилләри дә басмышды.

Онлар ахмазлары ахыра чыханда суjун јахасы боjу гумсаллыг башланды. Күнәш көjдән јерә од әләjирди. Нарын гум исти иди. Гумсаллыгда битмиш сөjүд ағачынын көлкәси онлара тәрәф узанырды. Нәсиб бирдән:

— Аj дәдә, чамышларын изини тапдым, — дејә габаға гачды.

Нахырчы ағачын алтындан суја енән изә бахараг башыны тәрпәтди.

— Һә, — О, севинчлә дилләнди, лакин нә дүшүндүсә, гашгабағыны јенә төкдү. — Из суја кедиб, амма кери гајытмајыб.

Бундан Нәсибин дә кефи позулду. Өмәр киши исә көзләри гамашмасын дејә әлини гашынын үстүнә гоjуб су ашағы бахды. Ашағыдакы гајанын алтында чај ики бөлүнүр вә лал ахырды. Арада бөjүк бир аданы дөврәjә алмышды. Ашағы саһилдә дә пәрли-будаглы бир говаг ағачы jыхылмышды. Дејәсән сел jухарыдан кәтириб бурада гыраға вурмушду.

— Eh! — дејә нахырчы көлкәликдә отурду.
Нәсиб атасынын үзүнә бахыб сорушду:
— Нәдир, аj дәдә?

Ата исә чаваб вермәjәрәк көзләрини гыjды вә узаглара бахды. Гашгабағы булуд кими тутулду, гашлары чатылды, үзүнә кәдәр долу бир ифадә чөкдү.

— Дәдә, — дејә Нәсиб атасынын дизиндән тутуб силкәләди.

— Eh! Оғул, вахт варды, бир дәфә гол атанда чаjы үзүб кечирдим. Инди... Даванын да бизә хеjри бу олду, — о, үст көjнәjинин голуну кери чирмәләjиб, сол голуну габаға тутду. Биләjиндә күллә jери варды, бармагларынын үчү jумулу галмышды. — Бәлкә дә чамышлар о jана кечиб. Нә еләjим, суja е'тибар jохдур, гол да ки, ишләмир.

Нәсиб атасынын бу вәзиjjәтинә үрәкдән ачыды, онун кәдәрли үзүнә баха-баха көзләри jашарды.

— Jахшы! Галх кедәк, — дејә нахырчы чомағына дирәниб ајаға галхды вә башы ашағы гумсаллыгда дик чыхды.

Нәсиб тез соjунду, палтарыны кәмәринин арасына jығыб сөjүд ағачынын һачасына кечирди вә өзүнү суја атды.

* * *

Өмәр киши дар бир чығырла өз-өзүнә данышаданыша кедирди.

—Ахы, — оғул,—адам дәдәсинә белә көмәк едәр? Ел ичиндә биабыр олдуг...

О, оғлунун чаваб вермәдиjини көрүб, архаја бахды, тәәччүбдән көзләри бөjүдү.

— Аj оғул! — Чаваб верән олмады. Ата оғлунун арасынча сөjләнә-сөjләнә чығырла чаjын саһилинә гајытды. Нәсиб бурада да jох иди. Атанын көзләри

бирдән оғлунун палтарына саташды. Кишини елә бил илдырым вурду, јериндә донуб галды, сонра палтары голтуғуна вуруб, оғлуну чағыра-чағыра су ашағы гачмаға башлады.

* * *

Күрүн сәһили галын кол-кослуг иди. Чај да бурада дүз истигамәтдә ахмырды, гыврыла-гыврыла кечир, бә'зи јерләрдә сых јарпаглы ағачлар далында галыб көрүнмәз олурду. Буна көрә дә Өмәр киши оғлуну көрә билмәмишди.

Нәсиб балыг кими көј сулары јарырды. О, чох чалышды ки, чајын сакит ахан вә енли јериндән аданын јухары башына чыхсын. Анчаг далғалар ону дығырлајараг чајын ортасында бурулгана салды, оғлан чох әлләшди, су ону бурахмады, ушағын голлары јорулду. Онун бу дәли бурулганын әлиндән гуртулмасына аз үмид галды. Лакин, Нәсибин бир парча гара даш кими батмасыны да ағыла сығышдырмаг олмурду.

Нахырчы оғлу өзүнү итирмәди, голларыны ачыб сәһилә јан алды, бөјрү үстә дүшмүш говаг ағачынын шахындан тутуб көтүјүн белинә галхды, пачаашырма отурараг нәфәсини дәрди, сонра да аданын сәһилинә чыхыб коллуға кирди.

Нәсиб кол-косдан кечиб балача талаја чыхды, орадан да аданын ашағы бурнуна — суларын јенидән бирләшдији јерә кетди, амма чамышлардан хәбәр-әтәр јох иди. «Еј, көр мән нә иш тутдум» — дејә Нәсиб мызылданды. О, анчаг руһдан дүшмәди, галын зывыллыг олан аданы әләк-вәләк еләјиб, чамышлары тапмаға чан атды. «Тапмамыш атамын јанына дөнән дејиләм».

Нәсиб јолуну дәјишиб сағ сәһилдә галын кол-кослуг арасы илә үзү јухары чыхды. О, чох көзди, чох доланды, бирдән габагдан һәнирти ешитди. Нәсиб башыны јухары галдырыб, хырда колун үстүндән баханда чамышларын гамышлыгда отладығыны көрчәк нахырчы оғлу бу заман севинчиндән гуш кими ганад ачды. Гачыб чамышлары габағына гатды вә суја салды. Чамышлар суја дүшәндә Нәсиб «Гумашын» ала гујруғундан бәрк-бәрк јапышды.

Чамышлар үзә-үзә Күрү кечдиләр. Бајагдан бәри оғлундан никаран галан Өмәр киши исә инди сәһилдән бахыб, севинирди.

Г Ы Ш

Күләк чох јаман әсди. Бәрк сазағ башлады. Кечә исә јерә гар дүшдү. Сәһәрә гәдәр јағды. Анчаг бундан чох адамын хәбәри олмады. Чүнки һамы кечәнин ширин јухусунда иди.

Шамхал јериндән еркән галхды. Көзләрини овушдуруб голларыны јана ачды. Кәрнәшди.

О, балачабој, кирдәсифәт, гарајаныз бир оғлан иди. Башынын түкү чод олдуғундан кери даранмаз, алнынын үстә төкүләрди. Буна көрә дә Шамхал сачларыны алны бәрабәриндә дүз кәсдирди.

Күлчаһан арвад рәнкли јун шалыны чијнинә салды. Сачларыны нимдаш калағајынын алтына јығды вә үзүнү оғлуна тутуб деди:

— Ај бала, бу кечә гар јағыб. Галын кејин ки, үшүмәјәсән.

— Нә? Гар јағыб? — дејә Шамхал тәәччүблә сорушду. Чарпајынын үстүндә ајаға галхараг, пәнчәрәдән бајыра бојланды. Анчаг, һеч нә көрә билмәди. Чүнки сојуг кәлмәсин дејә пәнчәрәләрин тахталары өртүлмүш, пәрдәләри дә салынмышды.

О, тәләсик кејинди вә ејвана чыхды.

Инди онун көзләри гаршысында тамам башга мәнзәрә ачылды. Ахы, дүнән һәр тәрәф гапгара көрүнүрдү. Кәндин гәншәриндә бом-боз тәпәләр варды. Бу күн исә мешә, јовшанлы чөлләр, боз тәпәләр, бағлар, бағчалар, колхозун шумланмыш саһәләри, һәр шеј өзүнә ағ парчадан дон бичмишди. Кәндин јолларыны да гар өртмүшдү. Инди суја кедән арвадлар тәзә-тәзә из салырдылар. Гар чәпәрләри дә басмышды. Сәрчәләр пырылты илә һавада дөврә вурур, мал төвләсинин чардағына јығышырды. Јохса онлар лап чөлдә галардылар. Анчаг бурада да алабаш, гушлара мане олурду. О, чардағын күнчүнә гысылыб, кирпи тәки бүзүшмүшдү.

Талварын үстүндәки от тајасы ағаппаг көрүнүрдү. Санки чөлдә битмиш јекә бир көбәләк иди. Архын кәнарында олан салхым сөјүдләр боj-боја вериб үзләринә дүшән гарын ағырлығындан будагларыны лап ашағы салламышдылар.

Бу, гышын биринчи күнү һесаб олуна биләрди. Јерә дүшән илк гар иди. Шамхал атасынын сөзләрини хатырлады. «А бала, о даға гар јағды, бу даға хәбәрдир».

Доғрудан да дүнәнә гәдәр Шамхалын һеч ағлына кәлмәзди ки, бир кечәнин ичиндә тәбиәт өз донуну дәјишәчәк, јер-јурд ағ өрпәјә бүрүнәчәкдир.

Шамхал мал төвләсинә бахараг фикрә кетди. Сонра нә үчүн исә күлүмсәди. «Бундан сонра раһат-

ча евдә отурачағам. Бузовлары чөлә отармаға апармајачағам», — дејә додагалты пычылдады.

Балача оғлан севинчәк кери дөндү, гапыны ачараг ичәри кирди. Әлләрини овушдуруб, чарпајысына доғру кетди. О, јорғаны галдырыб чарпајыја узанды.

— Быј, а бала, нә едирсән? — дејә Күлчаһан арвад тәәччүблә дилләнди.

— Ешик гар, ичәри дар. Иш-күч даһа гуртарды. Јатмаг лазымдыр. — Шамхал јорғаны синәсинә чәкди.

Күлчаһан арвад оғлунун бу сөзүнә күлдү. Онун зарафат етдијини дүшүндү. Анчаг јох! Шамхал бу фикирдә иди ки, гыш кәлди, гар јағды, бундан сонра адам кәрәк әлини истидән сојуға вурмасын.

Шамхал чөлләри, мешәләри, чајлары, тәбиәтдә јашајан чанлылары бир анда көзләри гаршысына кәтирди. Бах, инди мешә дә гардыр. Дәрәләр тар атыб бир-биринә говушмушдур. Бөјүк ағачлар гарын алтда сакитчә дајанмышлар. Көрәсән ајылар нә едир? Һә, нә едәчәкләр?! Каһалара кириб гыш јухусуна кедибдир. Онлар арабир пәнчәләрини ағызларына алыб сорурлар. Дәләләр дә өз јуваларында бир-бирләрини гучаглајыб јатырлар. Бәс, јајын гызмар күнләриндә чәпиш тәки мәләјән, ағачлара сарыныб јалманан иланлар?! Көрәсән онлар нә едирләр? Бәли, инди иланлар да јухуја кетмишләр. Онлар бир дә јаз кәлиб күнләр гызанда ојаначаглар. Ахы гар јағыб, инди евдә отуруб јатмаг лазымдыр

Анасынын сәси бу балача оғланы хәјалдан ајылтды.

— А Шамхал, дурсана!

— Нијә, ана?

— Оғул, күн-күнорта олду. Дәдән дә бу күн дәјирмандан кәләр. Одун-очағымыз јохдур. Бәлкә кедиб мешәдән бир-ики чыр-чырпы кәтирәсән...

— Нә данышырсан, ана, бу һавада мешәјә кетмәк олар?

— Бәс нә едәк? Гыш бирдән дүшдү. Сән кәләнә гәдәр мән дә бухарыны саһманларам.

— Еһ! Ана, инди мешәдә, бах, ајылар, дәләләр, иланлар һамысы исти каһалара кириб јахшыча јатырлар. Мән дә дејирсән, белә исти јеримі сојуг елә-јим?

Күлчаһан арвады бәрк күлмәк тутду. О, сонра:

— Сән нә данышырсан? — дејә оғлуна јахынлашыб јорғаны онун үстүндән көтүрдү. — Дур ајаға, ајылар јатыб, нә билим дәләләр јатыб, сән ајы дејилсән ки?!

Шамхал јеріндәчә бүзүшдү. Күлчаһан арвад исә она јенә ачыгланды.

—Дәли-дәли данышма. Дур кејин, кет одун кәтир!

Шамхал әлачсыз галыб әлини палтарына атды. Бир аздан гаш-габағы төкүлмүш һалда јенә ејвана чыхды. Бурада балача балта, ала чаты онун көзләринә саташды. Демәк одуна кетмәк үчүн һәр шеј һазыр иди. Бир о галырды ки, көтүрүб јола дүшәсән.

Лакин, Шамхал нә балтаны көтүрдү, нә дә әлини чатыја узатды.

— Еһ, белә күндә ким кедиб одун сүрүтләјиб кәтирәчәк, — дејә өз-өзүнү горхутду.

Шамхал әтрафа бојланды. Сонра анасындан кизлинчә гоншуја кетди. О, јол боју дүшүндү. «Инди атам кәләр. Одун тапыб бухарыны галајарлар. Анам сач асар. Тәзә буғда унундан чөрәк биширәр. Мән дә исти чөрәклә үзлү мотал пендириндән дүрмәк бүкүб јејәрәм. Сонра да гәшәнкчә јатарам».

* * *

Колхозун бөјүк машыны кәлиб, Шамхалкилин гапысында дајанды. Бу машынла колхозчулар дәјирмана кедиб тахылларыны үјүдүб кәтирир, мешәдән

одун дашыjыб гыша hазырлыг көрүрдүләр. Бу дәфә дә нөвбә Шамхалын атасы Күлалы кишиjә чатмышды.

Күлалы киши чох зарафатчыл бир адам иди. О, һәмишә үзүкүләр вә шән көрүнәрди. Өзү дә чох ишкүзар иди. Колхозда jахшы ишләдиjинә көрә, онун шәклини фәхри лөвһәjә вурмушдулар.

Күлалы киши машындан дүшдү. Буну көрән Шамхал гоншудан гачыб тез евләринә кәлди.

—Оғул,—дејә Күлалы киши гүрурла диллөнди,— көр сәнә нә гәдәр тахыл үjүдүб кәтирмишәм. Анан бу гыш jаза кими хинкәл биширсин, биз дә jejәк.

Шамхал гымышды. Анчаг һеч нә демәди. О, атасына, кәнч шофер оғлана, машына вә үстүнә һәсир чәкилмиш ун чувалларына бахды. Машын сүрүшмәсин дејә тәкәрләрә зәнчир доламышдылар. Һәсирин үстүнә дә чохлу гар jағмышды.

Күлалы киши әлләрини овушдуруб чәлд машынын кузовуна галхды. Һәсири jерә атды.

— Ә, бәри кәл, чуваллары дүшүрәк, — дејә шоферә мүрачиәт етди.

Бурада да гызғын иш башланды. Шамхал онларын гарда-гиjамәтдә белә ишләмәләринә лап һеjран галды.

— Һә, бәрк тут!

— Әлини мәнә вер.

— Һоп! Галдыр!

Онлар беләчә чуваллары машындан дүшүрүб jанjана ejвана jығдылар. Күлчаһан арвад гыш азугәсинә бахыб севинирди.

— Инди бәри кәл, — дејә Күлалы киши шоферин голундан тутуб ичәри дартды. — Бир шеj биширтдирәк. Гарнымыз гызсын, сојугдан кәлмишик.

Анчаг евдә од-очаг jох иди. Бухарынын вә очағын көзләри гаралырды. Отаг да бајыр тәки сојуг

иди. Буну көрән Күлалы кишинин гаш-габағы jер сүпүрдү. Үз-көзүнү туршудуб:

— Аj арвад, — деди, — нијә очаг галамамысан?

Күлчаһан арвад әриңә гысача чаваб верди:

— Одунумуз jохдур.

— Бәс, Шамхала нијә демәдин, кедиб бу jахын jерләрдән кәтирәjди?! Одун һәр jердә болдур. Даһа она һеч узаг кетмәк лазым кәлмәзди.

— Бәс деməмишәм? — Күлчаһан арвад күлүмсәjәрәк пәнчәрәдән ejванда дуран оғлуна бахды. — Оғлун башлајыб ки, нә билим, гышда иш-күч олмаз. Кәрәк ајы тәки каһалара кириб jатасан.

Бу сөзә һамы күлдү. Шофер оғлан әлини-әлинә вуруб елә күлдү ки, лап шаггылдады. Күлалы киши:

— А Шамхал? — дејә оғлуну сәсләди. — Ә, кедиб бу әтәкләрдән бир-ики чыл-чырпы кәтирәjдин. — О, үзүнү шоферә тутду. — Чатдыра билмәдик. Jохса одунумуз һазырдыр, мешәбәjиндән ичазә дә алмышыг.

Лакин, Шамхал нәдәнсә нә чаваб верди, нә дә гапыны ачыб ичәри кирди. О, jерә бахараг, ајаггабысынын учу илә jери дыртмалады.

* * *

Сәһәр тездән иди. Гар даһа да күчләнмишди. Jердә азы jарым метр гар варды. Бу күн һава бир аз да күләкли иди. Буна көрә дә гар һавада бурула-бурула jерә сәпәләнир, чөкәкләр дүм-дүз олурду.

Күлалы киши пәнчәрәдән машынын кәлиб орта jолда дурдуғуну көрдү. Бу вахт о, Шамхала сары дөндү.

— Оғул, — деди. — Ди кәл кедәк.

— Кедәк, — дејә Шамхал көнүлсүз диллөнди.

Буну көрән Күлчаһан арвадын үрәjи jумшалды. Оғлуна гыjмады.

— А киши, кәлсәнә Шамхалы апармајасан, — деди.

Күлалы киши разы олмады.

— Јох, мәним оғлум атасы илә мешәјә кедәчәк, кәзиб кәләчәк.

Бунунла да сөз-сөһбәт кәсилди. Онлар балта, кәндир көтүрүб јола чыхдылар. Күлалы киши ов түфәнкини дә чијниндән асмышды.

Бајыра чыхан кими Шамхалын јаппа бурнунун учу вә гулаглары гызарды. О, папағынын гулагларыны тез ашағы салды.

Шофер балача оғланы көрчәк күлдү. Шамхал бу күлүшүн мә'насыны баша дүшдү. Анчаг ағзына су алмыш кими динмәди.

— Мин, — дејә шофер онун голундан тутуб кабинаја чыхартды. — Горхма, исти олачаг. Елә бура да ајы каһасы кими бир шејдир.

Шамхал јенә динмәди. Атасынын јанында отурмасы үчүн шоферә лап јахын әјләшди. Күлалы киши лапыны бәрк өртүб:

— Сүр, — деди.

Машын јола дүшдү. Шамхал кабинадан габаға бахмаға, арабир саға, каһ да сола бојланмаға башлады. Анчаг, мешә көрүнмүрдү, чүнки гышын човғунлу думаны дағ-дашы бүрүмүшдү.

Будур, кәндин евләри архада галды. Инди јолун гырағындакы тәкә сејрәк кол-кослуг башлады. Сонра бөјүк јалын әтәјиндәки бир бојда галхмыш јекә көјрүш ағачлары учалды.

Машын гар басмыш талада дөврә вуруб, үзү кәндә тәрәф дурду.

— А бала, сән бурадача отур, — дејә Күлалы киши јерә дүшдү. Балтаны көтүрүб дәрә јухары галхды. Шофер дә онун далынча кетди.

Мешәдә сәс-күј башлады. Онлар одунлары бир јерә топлајыб, ашағы чәкмәјә башладылар.

Шамхал исә машында тәк галмышды. О, кабинанын шүшәсини әли илә сүртүб, ағачларын алтына бахды. Бу заман зоғал ағачынын үстүндән бир топа гар сүрүшүб јерә дүшдү. Шамхал бәрк горхду. Она елә кәлди ки, ајыдыр. Анчаг, колун алтындан һеч нә чыхмады. «Еһ, бурада ајы нә кәзир, инди каһада узаныб јатыр».

Шамхал көзләрини јумуб башыны кабинанын јастығына сөјкәди. Лакин, бәрк үшүдү. Чүнки машынын мотору сојумушду. Шүшәләр дә буз кими иди. Гырыг пәнчәрәдән ичәри уғулту илә күләк долурду. О, башыны нә гәдәр палтосунун ичинә салдыса, јенә бурнунун учу сојугдан көмкөј кәсилди.

Машындан азча аралыда чөкәкдәки бөјүк говаг ағачынын алтында бир булаг да варды. Онун сују јајда сәрин, гышда илыг олур. Кәндин адамлары бу булаға Гарасу дејирләр. Инди, булаг донмамышды. Баһарда олдуғу кими јенә шырылты илә дәрә ашағы ахырды. Сујун үзәринә дүшән гар бир дәгигә белә галмыр, әриjиб она гарышырды. Бу мәнзәрә Шамхалын чох хошуна кәлди. «Нә јахшыдыр», — дејә өзөзүнә дилләнди. Әтрафы даһа јахындан сејр етмәк үчүн кабинанын капысыны ачды. Башыны бајыра чыхартды. Елә бу ара булағын үстүндәки говаг ағачынын будағына пырылты илә бир дәстә гуш гонду. Онлар ашағы ениб ганадларыны суја чалдылар. Ағачдан үзәрләринә гар сәпәләнди. Сонра учуб ағачын будағында димдик-димдијә верәрәк чиккилдәшдиләр.

Бирдән мешәнин һарасындаса выгылты сәси кәлди. «Выгг, выгг», бундан бир аз кечмишди ки, коллуғун арасындан шәләгујруг бир түлкү чыхды. Елә выгылдајан да јәгин ки, о имиш. Көрүнүр санчыланыбмыш.

Шамхал марагла түлкүјә бахырды ки, ашағы јолдан бир ов туласы чыхды. «Һарф, һарф» едә-едә түл-

күнүн ардынча дүшдү. Балача оғлан даһа дајана билмәди. «Тут, тут!» — дејә гышгырды вә кабинадан атылыб јерә дүшдү. Түлкү тез архаја дөндү. Туланы көрчәк елә атылды ки, гаратикан колуна илишди. Јерә јыхылыб гара батды. Јенә дә дуруб гачды. Тула да онун далынча кетди.

Балача оғлан онларын архасынча гачды. Анчаг түлкү илә ов туласы тезликлә көздән итдиләр. Бундан Шамхал бир аз кәдәрләнди. Лакин, бу заман коллугдан бир гуш галхараг, пырылты илә Шамхалын көзләринин габағындан учуб гаршыдакы ағачын будағына гонду. Гырт-гырт едә-едә ганадларыны чалды: Шамхал она тәрәф дөндү.

— Гаратојуг, — дејә өз-өзүнә дилләнди.—Гардагијамәтдә бунун да кефи кәлиб. Кедиб нијә бир јердә јатмыр?..

О, әтрафа бојланараг, гушу вурмаг үчүн ағач ахтарды. Анчаг бу заман гаратојуг гыртлајараг өзүнү коллуға верди. Шамхал инди дә онун далынча гачды.

Балача оғлан гаршыдакы дикә чыхды. Бурадан ала-тала коллуг олан күнеј башлады. Мешәнин гузеји илә күнеј арасында фәрг чох иди. Нәдәнсә гар бура аз дүшмүшдү. Бәлкә дә күләк совуруб гары ашағы чөкәкләрә төкмүшдү. Күнејин боз отларынын учлары көрүнүрдү.

Шамхал дикин үстә дуруб, каһ сағына, каһ да солуна бахырды ки, бирдән гаршысына бир чүт әлик баласы чыхды. Онлар карыхыб өзләрини оғланын үстүнә салдылар. Шамхал гоша дајанмыш гызыл рәнкли, назик ајаглы, хош бахышлы әлик балаларына баха-баха галды. Бу заман јухарыда таппылты ешидилди. Нә исә коллуғун архасындан әлик балаларынын үстүнә шығыды. Үркәк һејванлар гузеjә гачдылар. Дәрәдә гара батараг үзү үстә јыхылдылар. Анчаг јенә дә галхдылар.

Шамхал горхду. Дөнүб атасы олан сәмтә бахды. Сән демә бунлары јахынлыгда олан Күлалы киши дә көрүрмүш. О, тез сәсләниб атәш ачды:

Шараг! Шараг!

Балача оғлан о дәгигә билди ки, әлик балаларыны гован чанавар имиш. Шамхал дәрәјә енәндә јалгузаг боғазыны узадыб бурнуну гара сохурду.

Бәс, әлик балалары нечә олду?

Күлалы киши онлара түфәнк галдырмады. Горхмуш һејванлар јенидән күнеjә, өз ојлагларына үз гојдулар.

Шамхал бир атасынын хилас етдији әлик балаларына, бир дә гар басмыш чөлләрә бахды. Фикрә кетди. Ахы о, гышы башга чүр тәсәввүр едирди. «Ah! Гыш нә көзәлдир!», — дејә дүшүндү. Бәјаз гарла өртүлмүш чөлләр, аг өртүклү мешә, шырылты илә ахан булаг, сојугдан санчыланмыш шәләгујруг түлкү, ов туласы, гаратојуг нечә дә көзәлдирләр. Адам онларла әјләнир, истираһәт едир, динчәлир...

Күлалы киши бајагдан бәри оғлунун һәрәкәтләринә көз гојурду.

— Бәри кәл, — дејә сәсләнди.

Шамхал чијинләри үстүндән дөнүб атасына бахды.

— Нә вар, дәдә?

— Һм, инди ки, үшүмүрсән, оғул.

Шамхал гара бата-бата атасынын јанына кәлди. Көзләринә инанмады. Белә сојуглу күндә атасынын бәдәниндән буғ галхырды. Шофер дә истидән гыпгырмызы олмушду. Сојуг онлара әсәр етмирди.

Күлалы киши оғлуна деди:

— А бала, бу ағачы бир ашағы чәк.

Шамхал одунун учундан тутду вә ашағы сүрүтләди. Оғланы белә чә ишлә тдиләр. Онун бәдәни кетдикчә гызышды.

* * *

Бухарыдакы одунлар чатырты илә алышыб јанырды. Отаг бәрк исти иди. Күлчаһан арвад исә ејванда гызмар тәндирә чөрәк салырды. Онун јанаглары оддан гызармышды. Инди, кәндин бүтүн евләриндә беләчә исти очаг вә долу бучаг варды.

Күлалы киши Шамхалы јанына чағырыб деди:

— Аj оғул, сән дүз дејирсән ки, гышда кәрәк адамлар динчәлсин. Анчаг, сән дејән кими јох. Ахы, инсан һејван дејилдир. Инсан кәрәк өз нәфәси илә гышын бузуну әритсин.

Бу сөз Шамхалын гулагларында бәрк-бәрк чинкилдәди. «Инсан кәрәк өз нәфәси илә гышын бузуну әритсин» — дејә кәндин гәншәриндәки бөјүк мешәјә бахды. Көрәсән онун хәјалында нәләр чанланды.

ГАР ТОПАЛАРЫ

Пәрвиз күнләри сајырды ки, көрсүн атасы фермадан нә вахт кәләчәк. Онун һесабына көрә атасы кәлән һәфтә евдә олмалыјды. Пәрвиз атасы үчүн бәрк дарыхмышды, онун кәлмәсинин јахынлашдығыны фикирләшдикчә севинир вә бир сәбәбә көрә дә нараһат олурду.

«Мән нечә бир иш көрүм ки, — дејирди. — атам кәләндә көрүб хошуна кәлсин. Мәни тә'рифләсин».

Пәрвиз чох дүшүндү, анчаг, ағлына елә бир фикир кәлмәди. Бу барәдә јолдашлары илә дә мәсләһәтләшмәјә утанды. Әлачы кәсилиб евдә, ешикдә һәр бир ишин гулпундан јапышмаға чалышды ки, һеч олмаса анасы ондан атасына разылыг етсин.

Базар күнү көзләнилмәдән һава дәјишди. Гар

јағмаға башлады. О гәдәр јағды ки, гар јолу-изи басды. Сәһәри күнү гар кәсмиш олса да анасы ағаппаг һәјәт-бачаны сүзүб үзүнү Пәрвизә тутду.

— Ағлым кәсмир, — деди. — Белә һавада атан кәлә.

— Нијә?

—Јәгин, инди гышлаға да гар јағыб. Пис һаваларда фермада иш-күч чох олур.

Бу фикир онун ағлына батды вә атасынын кәлмәсинин јенә тә'хирә салындығыны дүшүндү.

Анасы јастыдабан ајаггабыларыны кејинди вә сәһәнки чијнинә алды, даш пилләкәнлә һәјәтә дүшдү, гара бата-бата кетди. Сонра нә фикирләшдисә чијни үстә дөндү.

— Ај Пәрвиз, һәјәт-бачанын гарыны тәмизләсәнә, — деди. — Јығ һамысыны ағачларын дибинә төк. Бәлкә, јаз-јај гураглыг кечди. Һеч олмаса онлар индидән өзләри үчүн су еһтијаты көрсүнләр. Атан да кәләндә бахыб «афәрин!» — дејәр, хошуна кәләрсән.

Оғланын елә-бил бирдән-бирә көзләри ишыгланды.

«Анам доғру дејир» — дејә о, севинчәк әлини јухары галдырды, јүјүрүб чардагдан күрәји көтүрдү.

Пәрвиз бәлкә дә өмрүндә һеч бир ишә белә һәвәслә киришмәмишди. О, ишләдикчә гызышырды. Јанаглары чијәләк тәки гызармышды. Күрүјүб ағачларын дибинә төкдүјү гар топалары бөјүдүкчә оғланын додаглары гачыр, күлүмсәјирди. Хүласә, о беләчә бүтүн һәјәтин гарыны күрүјүб, тәзәчә пучурланмыш ағачларын дибинә јығды. Анасы судан кәләндә гар топаларыны көрүб мәәттәл галды.

— Бах, белә, оғлум, — деди.—Һеч билирсән атан сәндән нечә разы галачаг.

Пәрвиз мәгсәдинә чатмышды. Инди бирчә о галырды ки, атасы кәлсин, көрсүн вә...

Сабаһы исә гырмызы донлу бир күн доғду. Гары елә әритди ки, һәјәт-бача сел-суја дөндү. Пәрвиз мәктәбдән кәләндә көзләринә инанмады. Ағачларын дибиндәки ири гар топаларынын јериндә һеч нә јох иди. Елә бил бурада јерли-дибли һеч нә јохмуш. Пәрвиз пәрт олду. «Зәһмәт чәкдим, иш көрдүм. О да арада итиб кетди».

Пәрвизин атасы бу һадисәдән он-онбеш күн сонра кәлди. Бағчадакы ағачлар чичәк ачмыш вә јарпагланмышдылар. Бағча елә көзәл иди ки, адам баханда хошу кәлирди. Јан-јөрәдә арылар вызылдашырды. Атасы сәһәр-сәһәр бағчаја чыхыб ағачларын јан-јөрәсиндә фырлананда Пәрвиз јахынлашыб бикеф-бикеф деди.

— Сән нә үчүн тез кәлмәдин, ата.

— Нә үчүн белә дејирсән, оғлум?

— Бу ағачларын дибинә, һеч билирсән, нечә гар топалары јығмышдым?! Әриди. Һејиф сән көрмәдин.

Ата меһрибан-меһрибан бир оғлуна, бир дә ағачларын чәһрәји рәнкли чичәкләринә бахыб үрәјиндә нәји исә тәсдиг едирмиш кими башыны тәрпәтди вә:

— Көрүрәм, оғул, көрүрәм, — деди. — Сәнин ахы о гар топаларын олмасајды, бу ағачлар белә чичәк ачмаздылар.

АНА ВӘ ОҒУЛ

Бәсти хала шалыны чијнинә салыб ејвана чыхды. Күнәшдән көзләри гамашды. О, јарым ај оларды ки, евдә јорған-дөшәкдә јатырды. Сојугламышды. Хәстәләнмәси Бәсти халаны азча чандан салмыш, бәнизи гачмышды. Һәким дава-дәрман етдикдән сонра јахшылашды. Инди јаваш-јаваш гапы-бачаја чыхырды. Елдар чәлд анасы үчүн стул көтүрдү. О, әјләшди, әлини оғлунун чијнинә гојуб охшады. Елдар ашағы әјилди, башыны анасынын дизләри үстә гојду.

— Аначан, инди нечәсән?

—Лап јахшыјам, оғул, — дејә ана дилләнди. Сонра кәндин гаршы тәрәфиндә олан мешәјә бахыб сөзүнә әлавә етди.

— Ај оғул, көнлүмә елә зоғал дүшүб ки...

— Үрәјин зоғал истәјир? — дејә Елдар дикәлиб анасынын үзүнә бахды.

— Һә, оғул, амма инди олмаз.

Пајызын орта ајынын ахырлары иди. Зоғал мешәдән, бағлардан, бағчалардан совушмушду. Һәлә дәрилмәмиш, будагларында тәк-түк галмыш зоғал ағачлары аз-аз тапыларды. Бәлкә дә галын мешәнин дәринликләриндә, әл дәјмәјән јерләриндә варды. Елдар әлини балача јумру чәнәсинә дајајыб хәјала далмышды. «Ахы, анам зоғал истәјир. Бәлкә зоғал анамын тез сағалмасына көмәк едәчәкдир».

Елдар кичик сәбәти көтүрүб јола чыхды вә мешәјә тәрәф үз гојду. Бир көз гырпымында Гарабулағын үстә енди, орадан да Түлкү тәпәсинә чыхды. Күнәш бәрк јандырдығындан, һәм дә сүр'әтлә јохуша чыхдығындан Елдарын чанына истилик кәлди. Алнында тәр дамчылары көрүндү. О, пенчәјини чыхарыб чијнинә атды вә көјнәјинин дүјмәләрини ачды.

Елдар әввәлчә зоғаллы дәрәни кәзди. Онун башындан дүшүб ајағындан чыхды. Амма, зоғал тапа билмәди. Һәр зоғал ағачына бојланыб көз кәздирди.

Чыр-чыр булағына енәндә һоп-һоп гушу пырылты илә һаваја галхды. Елдар башыны галдырыб онларын далынча бахаркән көзләринә моруглуғун ичиндә бир зоғал ағачы саташды. Будагларын башы ашағы әјилирди. Јашыл јарпагларын арасында јетишмиш зоғал гызарырды. «Ај чан, көр нечә зоғал тапдым»—дејә Елдар јериндә атылыб-дүшдү. О, дәрһал јахынлашыб моруглуғу дөрд доланды. Анчаг ағача чыхмаг үчүн јер тапа билмәди. Моруғун тиканлы будаглары бир-биринә долашмыш, елә бил чәпәр чәкмишдиләр. Елдар моруглуғун бир јериндән сивишиб кечмәјә башлады. Анчаг бирдән тиканлар әлини јаралады. Ган ахды. Моруг колу балача оғланын әлајағыны чызды. Амма, Елдар буна бахмајараг өзүнү

ирәли верди. О, әлинин ағрысыны унудуб моруглуғу јарыб кечди. Тез ағача дырмашыб бир сәбәт зоғал дәрди.

Елдар севинчлә зоғал долу сәбәтини голуна кечириб јола дүзәлди. Евә чатанда анасыны ејванда отурмуш көрдү.

— Ај бала, һара кетмишдин? О, сәбәтдәки нәдир?

Елдар төвшүјә-төвшүјә анасына јахынлашды вә сәбәтини она тәрәф узатды.

— Аначан, сәнин үчүн зоғал кәтирмишәм.

Елә бу ара Елдарын тикандан чызылмыш әлләри анасынын көзләринә саташды.

— Ваај, ваај, Елдар, әлини нә пис јараламысан. Зоғалдан өтәри адам белә едәрми? Бәрк ағрајыр һә?!

Бармагларынын ганыны силмәк Елдарын тамам јадындан чыхмышды. Ананын бундан кәдәрләндијини көрчәк Елдарын да һалы позулду.

— Јох! Аначан, ағрымыр, һеч ағрымыр, балача чызылыб,—дејә Елдар әлини архасында кизләтди.— Буна фикир вермә, зоғал је, тез сағал. Ахы, аначан, сән хәстә јатанда мән дарыхырам.

Ана арыгламыш бармагларыны Елдарын гара сачларында көздириб оғлуну синәсинә сыхды.

БИР ГЫШ КҮНҮ

Кечә јаған гар дағ-дашы аг өрпәјә бүрүмүшдү. Кәләнтәр гара, гывры түклү дәри папағыны башына гојду, боз палтосуну кејди, јун әлчәкләрини көтүрүб, севинчәк евдән чыхды вә мәктәбә јолланды. Мәктәбин һәјәтиндә ону бир дәстә галын кејинмиш ушаг гаршылады. Онлар фермаја јола дүшдүләр.

Колхозун фермасы кәнддән бир нечә километр аралы Гарасујун үстүндә јерләширди. Јол чох мәнзәрәли иди.

Ушаглар кедә-кедә сөһбәт едир, гартопу ојнајыр, зарафатлашырдылар. Онларын арасында олан Фәрман исә сүст көрүнүрдү. О, ағыр тәбиәтли олдуғундан ушаглара гајнајыб гарышмырды. Ајагларыны

сүрүјүр, бу јанындан о јанына дөнәнәдәк аз гала күн ахшам олурду.

Бу, Кәләнтәрин һеч хошуна кәлмирди.

—Ә, бир чәлд олсан, — дејирди, — елә јеријирсән ки, елә бил топуғундан даш асылыб.

Кәләнтәр јердән гар көтүрүб, овучларында јумурлајараг Фәрманы сүздү. Фәрман бу заман әлләрини палтосунун чибинә сохуб, башыны чијинләри арасына гысмышды.

— Үшүјүрсән?..

— Јох! — дејә Фәрман сәрт үз көстәрди.

— Ал, кәлди, — дејә Кәләнтәр гартопуну атды. Гартопу күчлү зәрбә илә Фәрманын башына дәјиб, бојун-боғазына төкүлдү. Фәрман инчик бахышларла ону сүзүб:

— Еј, Кәлиш! Динч дур, — деди.

Ушаглар гар топу ојнаја-ојнаја гаршыдакы тәпәјә чыхдылар. Бурадан ферма ајдын көрүнүрдү. Һәр тәрәф гар олдуғундан төвләләрин гапыларынын ағызлары гаралырды. Евләрин бачаларындан бурула-бурула ағ түстү галхырды.

Фермада ушаглары меһрибанлыгла гаршыладылар. Әлли-әлли беш јашларында олан бригадир Гасым киши деди:

— Һә, јенә көмәјә кәлмишсиниз? Лап јеринә дүшдү. Сизи буламаја гонаг едәрик. Бу кечә беш-он инәк доғуб. Амма, ону әввәлчәдән сизә дејирәм. Һејванын вураганы, тәпикләјәни олур. Бах, ehтијатлы олун, јохса сизә бир зәрәр тохунар, биз дә пешман оларыг...

— Биздән никаран галмајын, — дејә ушаглар Гасым кишини архајын етдиләр. Кәләнтәр исә әрклә Фәрманын голундан тутуб, чидди бир тәрздә деди:

— Ешитдин? Чәлд оларсан!

Фәрман онун сөзүнү ешитмәк истәмәдијиндән голунун јаны илә Кәләнтәри итәләди.

Ушаглар өз араларында иш бөлкүсү апардылар. Фәрмана балача бузовлара гуллуг етмәк дүшдү. О, бу тапшырыгдан инчиди. Дүшүндү ки, ипә-сапа јатмајыб, ојнаглајан бузовларла нечә бачарачаг. О, бөјүк төвләдән кечиб, бузовлуға дахил олду. Кәләнтәр исә тәзә доғмуш инәкләрин јанында галды .Төвлә тәмиз вә исти иди. Ики гатар бағланмыш инәкләр көвшәк чалырдылар.

Ушаглар ахурлары башдан-баша тәмизләдиләр. Сонра силос кәтирмәјә кетдиләр. Силос гүлләсинин јанындан төвләјә дар дәмир јолуну хатырладан ики релс кедирди. Балача малдарлар кичик «вагонлары» доғранмыш силосла долдурдулар. Бурадан да «вагонлары» бирбаша мәфтил канатла сүрүшдүрүб төвләјә кәтирдиләр. Инәкләри јемләдиләр.

— Инди дә кәлин архлары тәмизләјәк,—дејә көјкөз Муртуз тәклиф етди.

Ушаглар бел көтүрдүләр. Гановлардакы пејини күрүјүб атдылар.

Малдарлар аракәсмәләрдә кәзишир, јерә төкүлән оту ахура басырдылар. Кәләнтәр дә бу ишдә онлара көмәк едирди. О, кah күрәји көтүрүб дөшәмәни тәмизләјир, кah да инәкләрин јанчагларыны гашовлајыр, өзүнү әсил малдар кими апарырды. Дурушу, һәрәкәтли лап Гасым кишијә охшајырды. О, арабир дә орта гапыдан бојланараг Фәрмана баш чәкирди.

— Дост, ишләр нечәдир?

— Өз гејдинә гал!

— Јахшы. Кәл, көр маллар оту нечә ширин-ширин јејирләр.

— Вураган инәк нә едир?—дејә Фәрман марагла сорушду.

— Нә едәчәк. От төкмүшәм, јејир...

Фәрман тәәччүб долу бахышларыны Кәләнтәрин үзүнә зилләди. Амма, һејрәтини тез кизләтди. Кәләнтәр деди:

— Сәнә көмәк едим?

Кәләнтәрин она саташдығыны күман едән Фәрман сәрт чаваб верди:

— Сәнин көмәјин мәнә лазым дејил.

Бу сөз Кәләнтәрин хәтринә дәјди.

— Нејнәк, — дејә өз иши илә мәшғул олмаға башлады.

Арадан хејли кечди. Фәрман төвләјә кәлмишди. О, марагла инәкләри бир-бир көздән кечирир вә вураған Дүјүшә һејрәтлә тамаша едирди. Арабир дә әлини һавада фырлајыб, инәји горхудурду. Кәләнтәр исә она:

— Динч дур! — дејирди.

Дүјүш тәзә доғдуғундан мәр-мәр мәләјирди. Бузовундан өтәри чох нараһат иди. О, далы-далы кедиб дартыныр, ипини гырмаг истәјирди. Арабир дә боғазыны ахура јахынлашдырараг ағзыны ота чалырды. Дүјүшүн ири, шешә бујнузлары варды. Ағыр, јекә көвдәсинә бахмајараг чох чәлд тәрпәнирди.

Фәрман Дүјүшлә ојнамаға башлады. Онун ардындан о јан-бу јана кечди. Әлини атыб инәјин гујруғундан јапышды. Инәк бојнуну јана буруб, фысгыран кими тез бурахды. Кери гачды. Анчаг өзүнү Кәләнтәрин јанында сындырмајыб: «Еһ, һеч горхмурам» — деди. О, бу һәрәкәти илә Кәләнтәрә гочаг, чевик олдуғуну сүбут етмәк истәјирди. Кәләнтәр исә буну көрүб, һөвсәләдән чыхырды.

—А бала, инәк мәләмәкдән боғазыны јыртды. Бузовуну бурах әмсин, — дејә Гасым киши төвләнин о бири башындан дилләнди.

— Баш үстә. — Фәрман тапшырығын ардынча кетди. Бир аздан бузову итәләјә-итәләјә кәтирди. Дүјүш өз баласыны көрчәк даһа бәрк бөјүрдү. Она елә кәлди ки, бу балача оғлан онун баласыны һара исә апарыр. Инәк башыны ашағы әјиб бәрк дартынды.

Ипи гырылды. Буну көрән Кәләнтәр һәјәчанла гышгырды:

— Фәрман, гач!

Лакин Фәрман јериндә донуб галды. Инәјин она сары кәлдијини көрчәк өзүнү итирди. Ушағын көзләри горхудан бөјүдү. Дүјүш она чатар-чатмаз Кәләнтәр тулланыб араја кечди. Инәк бојнуну ашағы әјди, вурмаг истәркән Кәләнтәр Фәрманын голундан дартыб јана гачды...

Фәрман тәшвиш вә һәјәчанла үзүнү Кәләнтәрә тутуб, титрәк сәслә сорушду:

— Инәк сәни вурду?

— Вурду. Амма горхусу јохдур,—дејә артыг малдарларын јашадыглары отаға кәлиб чарпајыја узанмыш Кәләнтәр күлә-күлә чаваб верди.

Онларын башына јығышан ушаглар дилләндиләр:

— Јахшы гуртардын.

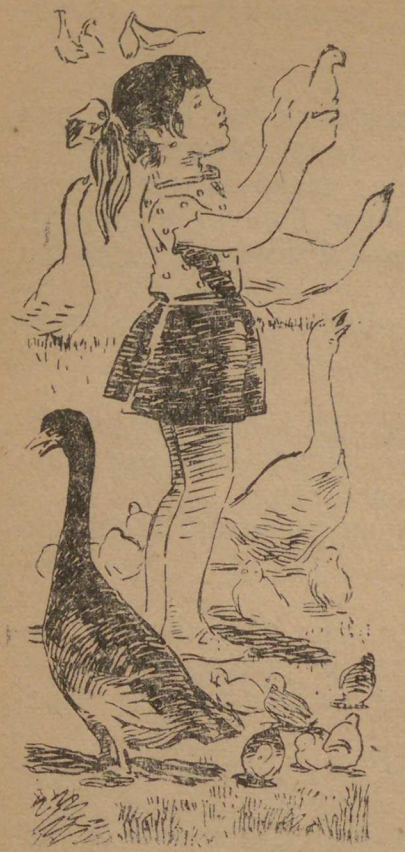
— Чәлд тәрпәндин. Инәк сәнә чата билмәди, — дејә Гасым киши әлини Кәләнтәрин башына чәкди.— Мән о инәјин бујнузларыны кәсәчәјәм. Чох вураһандыр.

Кәләнтәр башыны јухары тутуб, фикирли-фикирли Гасым кишинин үзүнә бахды:

— Јох! — деди. — Шешәбујнуз Дүјүшсүз бу нахыр пис көрүнәр. Јарашыглы инәкдир.

Бригадир бир сөз демәјиб, бығалты күлүмсәди.

— Кәлин, иш галды, — дејә Кәләнтәр чарпајыдан дуруб онлара мүрачиәт етди. Ушаглар да ишләринин ардынча кетдиләр. Фәрман исә додағыны чејнәјә-чејнәјә галмышды, бајаг Кәләнтәрә дедији «Сәнин көмәјин мәнә лазым дејил» сөзүндән хәчаләт чәкирди. Бүтүн гәлби илә һисс едирди ки, Кәләнтәр ону тәнгид етмәкдә һаглы имиш, адам кәрәк чәлд, гочаг, мәрд олсун! Фәрманын елә бил үрәји бирдән-бирә јүнкүл, ојнаг руһла долду. О, јериндән чәлд тәрпәниб ушаглара гарышды.

СОЛМАЗЫН ГАЗЛАРЫ

Балача Солмаз анасынын иш јеринә—гушчулуг фермасына кәлмишди. Бурада о гәдәр газ вар иди ки, ијнә атсан јерә дүшмәзди. Һамысы да јекә-јекә вә көк. Анчаг, балача газ балалары да варды. Сары, түклү, зәриф. Чивилдәшә-чивилдәшә о јан-бу јана гачышыр, димдикләринә кәләни гарынларына өтүрүрдүләр.

Солмаз әлини-әлинә вуруб шаппылдатды.

— Аj, нечә гәшәнкдир! Каш һәмишә елә-белә галалар. Рәнкләри дәјишилмәјә.

Буну ешидән анасы деди:

— Һеч елә шеј олар, гызым? Ахы, һәмишә белә галмаг олмаз. Бу онун балачалыг түкүдүр. Онлар бөјүдүкчә бах, бу сары түкләри төкүләчәк, әвәзинә ағ, гәшәнк түк кәләчәк. Биз дә елә чалышырыг ки, бу балалар тез бөјүсүнләр.

— Јох, мән белә истәјирәм. Истәјирәм ки, газлар һәмишә сары рәнкдә олсунлар, — дејә гыз шән-шән диллəнди.

— Јох, гызым, сән истәсән дә, истәмәсән дә, газ балалары рәнкләрини дәјишәчәк, ағаппаг гәшәнк газлар олачаглар. Сонра онларын түкүндән гәшәнк јумшаг балыш дүзәлдәчәкләр. Сәнин кими ушаглар башларыны јумшаг балышлара гојуб раһатча јухулајачаглар.

Солмаз нәзәрләрини јекә газлара дикди. Онларын ағаппаг түкләрини көрүб сөзүнү дәјишдирди:

— Нејнәк, ағ рәнк дә гәшәнкдир.

Солмазын анасы әлини гојнуна салды. Әјниндәки өнлүјүн алтындан бир газ баласы чыхартды. О, чох зәиф иди. Ајаглары титрәјир, башы бәдәнинин үстүндә дурмурду.

— Бах, гызым, инди ки, бу балаларын бөјүјүб ағаппаг газлар олмасыны истәјирсән, онда буна гуллуг елә. Сахла, гајғы көстәр.

— Она нә олуб ки? Нә үчүн сән ону гојнуна гојмусан?

— Чох зәифдир, гызым, јазыгдыр. Көрүрсәнми нечә үшүјүр? Әкәр гуллуг етмәсәк, тәләф олар.

— Һәлә бир мәнә вер, — дејә Солмаз марагла газ баласыны анасындан алды, јерә гојду.

Газ баласы һәрәкәт етмәк истәди. Ајағыны галдырыб атды. Анчаг әсди, дөшү јерә дәјиб јумбаланды. Архасы үстә чухура дүшдү, ајаглары һавада ојнаја-ојнаја галды.

— Көрдүн ки, зәифдир? — дејә ана әјилиб газ баласыны көтүрдү, овчунун ичәрисиндә јемләјиб јенә өнлүјүнүн алтына, исти гојнуна гојду.

— Даһа бу әзијјәтлә ону нә үчүн сахлајырыг? —

дејә гыз өзүнү јырғалады. — Көр нә гәдәр газ вар... Бу да һеч олмаса дүнја дағылар?

Ана диггәтлә гызына бахды. Сонра нә фикирләшдисә деди:

— Сән дүз демирсән, Солмаз.

— Нә үчүн?

— Чүнки, сән баша дүшмәлисән ки, бу көрдүјүн јүзләр, минләр, бах, бу көрдүјүн әтчәбалалардан әмәлә кәлир. Јохса...

Балача Солмаз дурухду. Сонра нә фикирләшдисә анасынын өнлүјүнүн алтындакы газ баласыны јемләмәк үчүн јахынлыгдакы баға көј от дәриб кәтирмәјә гачды. О, дәстә-дәстә олуб чәмәнлијә отламаға кедән газларын јанынча аддымлајыр вә анасынын сөзләрини дүшүнүрдү...

ТАМАһ

(нағыл)

Исти јај күнләринин бириндә јекә бир һиндтојуғу балача бир Чәјирткәјә раст кәлди.

— Аһа, — деди. — Јахшы әлимә дүшмүсән. Мән сәни көјдә ахтарырдым, јердә тапдым.

— Мән сәнин нәјинә лазымам? — дејә Чәјирткә јазыг-јазыг сорушду.

Һиндтојуғу саггалыны тәрпәдиб мөһкәм күлдү:

— Ахмаг! Көр бир нә данышыр?! Ахы, мән сәни јеjәчәјәм!..

Чәјирткә отларын арасына кирди. Назик ајагларыны донгарландырыб гулагларыны гашыды. О елә бил ешитдикләринә инанмаг истәмирди.

— Сәнә нә пислик етмишәм? Нә үчүн мәни...

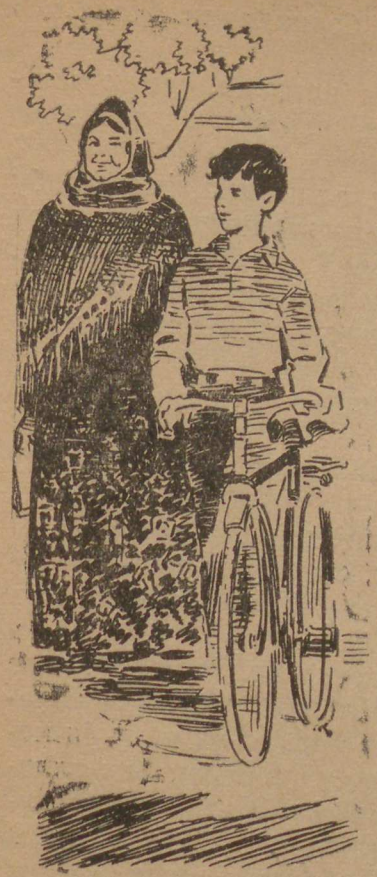
— Сус! Сарсаг! — дејә һиндтојуғу она ачыгланды вә тутмаг үчүн бурнуну отларын арасына сохду.

Чәјирткә габаға атылды. Һиндтојуғу да онун ардынча чумду. Чәјирткә бир дә тулланды. Инди лап узаға дүшдү. Һиндтојуғу јенә дә онун ардынча гачды.

Чәјирткә гачыр, һиндтојуғу ону говурду. Әл чәкмәк истәмирди. Нәһајәт, јорулуб дајанды. Төвшүјә-төвшүјә јан-јөрәсинә бојланды, һејрәтиндән көзләри кәлләсинә чыхды. Әтраф кол-кослуг, гаратиканлыг иди. Бура һара иди? О һара кәлиб чыхмышды? Бирдән јан-јөрәдән гәрибә сәсләр ешитди. — Вығ-вығ... ууу... — Бунлар нә иди? Јәгин ки, белә јердә түлкү чаггал, чанавар, һәтта ајы да оларды.

— Аман! — дејә һиндтојуғу көз јашы ахытмаға башлады.

О, тамаһынын учундан кол-кослугда дөјүкә-дөјүкә галмышды.

ВЕЛОСИПЕД

Илһам чохдан иди ки, «мәнә велосипед алын» — дејә евдәкиләрин зәһләсини төкүрдү. «Јыхыларсан, голун-гычын әзиләр»—дејә ата-анасы да бојун гачырырдылар. Нәһајәт нәнәси өз пенсија пулундан онун үчүн бир гәшәнк велосипед алды. Елә гәшәнк велосипед иди ки, бир бахан, бир дә бахмаг истәјирди. Сүкаңы гоч буjнузу формасында дүзәлдилмишди. Зәнки дә варды. Тәкәрләринин дә дәмир һиссәләри пар-пар јанырды.

— Сағ ол, нәнәчан! — дејә Илһам дөнә-дөнә нәнәсинә тәшәккүр етди вә чохдан һәсрәтиндә олдуғу велосипеди миниб кәндин арасында сүрмәјә башлады.

Илһам велосипедини јахшы сахлајырды. Һәр күн

силир, јағлајыр, винтләрини бәркидирди. Нәнә исә дејирди.

— Бу атдан јахшыдыр. От истәмир, саман истәмир. Гој бир јердәчә галсын, көнлүн истәјәндә дә мин.

Һәм онун үчүн велосипед алдығына, һәм дә бу сөзләринә көрә Илһам нәнәсинә миннәтдар иди. Чох истәјирди ки, о да нәнәси үчүн бир јахшылыг етсин. Анчаг билмирди ки, нә еләсин. Бир күн Илһам ешитди ки, нәнәси гоншу кәнддә јашајан бачысыны јолухмаға кедир.

— Нәнәчан, гој мән дә сәнинлә...

— Истәјирсән, кедәк.

Илһам һаман дәгигә велосипедә јөнәлди. Буну көрән нәнә дурухду.

— А бала, сән атлы, мән пијада нечә олар?

— Минмәјәчәјәм, нәнәчан, сәнин јанынча...

— Һә, онда кәл! — дејә нәнә разылашды вә бағламасыны көтүрүб јола дүзәлди.

Нәнә, нәвә асфалт јола чыхдылар. Јол елә һамар иди ки, су төксән көлләниб галарды. Бир дәнә кәлә-көтүрү јох иди. Илһамын белә бир јол үчүн үрәји кедирди. Бурада елә велосипед сүрәрди ки, лап әлләрини дә бурахарды. Голларыны ачыб гушсајағы дурарды. Анчаг, нәнәсиндән утанырды. «Гоча арвады архада гој, өзүн габаға гач. Јох! Јох»! — дејә, Илһам өз-өзүнә е'тираз еләди. Бәс нечә олсун? Бу көзәл јолла кетмәк бир дә ким билир Илһама нә вахт гисмәт олачагды. Илһам гыјгачы нәнәсинә бахды, әлиндә саллаја-саллаја апардығы бағламаны көрчәк чәлд деди:

— Нәнәчан, вер бағламаны көтүрүм.

— Јох, бала, сәнә әзијјәт олар. Велосипедин дә вар.

— Нејнәк, велосипедә бағлајарам.

— Дүшмәз? — дејә ону вә велосипеди сүздү.

— Быј! Нә данышырсан?! — Оғлан она е'тираз еләди. — Бу да машындыр дә... Буну да ихтира едән адамларын башы вар. Һәр бир шеји өлчүб-бичибләр. — О, машын сөзүнү хүсуси бир аһәнклә деди:

Нәнә даһа бир сөз демәјиб, бағламаны нәвәсинә верди, Илһам тез ону велосипедә сарыды.

Нәнә нәдәнсә көкс өтүрүб деди:

—Eh, ај бала, кечмишдә белә һамар јол вә бу көлкә салан ағачлар нә кәзирди. Ајағымызы чынгыл апарар, башымызы күн јандырарды.

—Һә...ә, нәнә! Көрүрсән, инди нечә көзәлдир.

Нәнә һејран-һејран јан-јөрәјә нәзәр салыб шәншән деди:

— Чох көзәлдир.

— Нәнә, онда машын һеч јох иди, һә?

— Машын нә кәзирди! Һәр јерә пијада кедирдик.

— Пијада? — дејә Илһам ајаг сахлајыб нәнәсини фикирли-фикирли сүздү. Онун хәјалында бу ајагларын индијәдәк нә гәдәр јол гәт етдији, өлчдүјү чанланды. Инди дә аләм машынла долу олдуғу бир дөврдә о, нәнәсини пијада апарыр. О, чәлд велосипеди она јахын апарды.

— Нәнәчан, машынымыз ола-ола биз нә үчүн пијада кедәк.

— Башыма хејир, — дејә нәнә бармағыны додағынын үстә гојду. — Мән дүз јолда кедә билмирәм. Буна нечә миним.

— Чох, асанча.

— Јох!.. Јох!..

— Нәнәчан, көр һәлә нә гәдәр јол вар.

— Нә олсун?! Ахы мән ора минә билмәрәм. Јыхыларам. Бир дә ахы мәним үчүн ејибдир.

— Нә үчүн, нәнә? Ахы бу да машындыр. Өзү дә сән чох асанча минә биләрсән. Гычларын узундур. Өзүн дә јаманча гыврагсан.

Нәнә күлүмсәди. Бахышларыны ашағы салыб өз-өзүнә бахды.

— Инди сән донунун этәјини јығшыр. — Нәнә јанјөрәјә бахыб бир кимсә олмадығыны көрчәк овсунланмыш кими нәвәсинин дедикләринә әмәл етмәјә башлады. — Бах, белә. Өзүнү дүз сахла. Горхма, Бах, мән миниб сүрәндә сән ајагларыны јердән галдыр. Горхма.

Бу ара нәнә нә фикирләшдисә:

— Јох. Мәнчијәз она минә билмәрәм, — дејә гәти е'тираз еләди,

Илһам бурада да нәнәсинә бир көмәк, јахшылыг едә билмәдијинә көрә кәдәрләнди. Нәнәнин борчу јенә дә балача нәвәнин бојнунда галды.

Бир күн кәндә тој варды. Дәфин, гара зурнанын сәси бүтүн кәнди, башына көтүрмүшдү. Нәнә ејванда отуруб она гулаг асырды. Куја өз-өзү илә данышырмыш кими деди.

— Кечмишләрдә тојларда чыдыр оларды. Јахшы гачан атлар нәмәр аларды. Инди күндә бир тој олур, анчаг?..

— Нәнәчан, мараглы олурду?

— Бәс нечә?! Тојун јарашығы елә шејләрдир.

Нәнә елә данышырды ки, оғлан тәәссүфләнди. Әкәр атлары олса иди бу дәгигә јәһәрләјиб-јүјәнләјиб тој чалына-чалына нәнәнин көзүнүн габағында сәјирдәрди. Анчаг, нә етмәк оларды ки, атлары јохдур. Велосипедләри вар. О да ки, тојла тутмаз. Һәмишә хошуна кәлән велосипед инди Илһамын көзүндән дүшдү. Нә олсун ки, тәкчә өзүн миниб јеллә-јелләнә кедәрсән. Кәнардан бахан адамын хошу кәлсә пис олар? Һәлә бир нәнәси о күн велосипеди тә'рифләјирди, «Нә јахшы шејдир. От, саман вермә, гој бир јердәчә дурсун. Истәјәндә исә мин». Инди исә нәнә тојун сәсини ешидиб сөзүнү дөндәрди.

— Нәнәчан, сән о күн велосипеди тә'рифләјирдин.

— Бәјәм, инди писләјирәм?

— Јо..ох. Бир аз белә...

— Сөзүнү ачыг десәнә.

— Ахы, велосипед јарышы да јахшы олур.

— Бәјәм, велосипеднән дә чыдыра чыхырлар.

— Һә...ә, нәнәчан.

— Нә билим?! Көрмәмишәм, — дејә нәнә чијинләрини чәкди.

Илһам тез сорушду.

— Бахмаг истәрдин?

— Нијә бахмырам?! Тојларда чыдыр оланда биз һәмишә дамын үстә чыхардыг.

— Јахшы, нәнәчан, — дејә Илһам әлини јелләјиб өз-өзлүјүндә нә исә гәт етди.

Онларын кәндиндә велосипед чох иди. Аз ушаг оларды ки, онун велосипеди олмасын. Илһам онлары бир јерә јығыб велосипед јарышы кечирмәји тәклиф етди. Сән демә буну һамы чохдан арзу едирмиш. Бунун үчүн хүсуси күн тә'јин едилди. «Базар күнү, саат он!».

Илһам јарыша чидди һазырлашмаға башлады. Велосипед сүрмәјин даһа сааты, дәгигәси јох иди. Велосипедини күндә силиб јағлајыр, бош вахты олан кими миниб сүрүрдү. Буну көрән нәнәси:

— Ај бала, белә кетсә кәрәк сәнә ајда бир дәнә шалвар алаг, — дејирди.

— Нә олсун, нәнәчан. Гычларым бәркијир, мәһкәм олур, — дејә Илһам чаваб верирди.

Бир күн мәктәб стадионундакы тахта ләвһәјә е'лан вурулду ки, сабаһ мәктәбликләрин велосипед јарышы олачаг. Буну охујан, ешидән, билән ушаглар базар күнү кениш асфалт јолун гырағына топлашдылар. Һәтта бөјүкләрдән дә кәлән олмушду. Һамы бу јарышда кимин галиб кәләчәји илә марагланырды. Јарыша мәктәбин идман мүәллими рәһбәрлик едирди. Илһамын тәшәббүсү илә тәшкил едил-

миш бу јарыш мәктәбин идман һәвәскарларынын бөјүк бир тәдбиринә чеврилмишди.

Анчаг Илһам хејли кәдәрли иди. Чүнки нәнәси кәлмәмишди. Нәнәси онун велосипед сүрмәјинә тамаша етмәјәчәк. Илһам һәлә дүнән өз дилијлә нәнәсиндән хаһиш етмишди ки, кәлиб јарыша бахсын. Бахыб, көрсүн ки, онун нечә нәвәси вар. Һаны? Кәлмәјиб!

Илһам даһа да руһдан дүшдү. Елә бу вахт јарышын башланмасы һаггында сигнал верилди. Велосипедчиләр тәрпәндиләр. Илһам фикирли олдуғу үчүн велосипедини кеч сүрдү, елә бу башдан һамыдан дала галды. Кет-кедә гатарындан галан дурна тәки тәкләнди. Илһам фикирдән ајрыланда бөјүк јолда өзүнү тәк көрдү. Бу она чох пис тә'сир еләди. Илһама елә кәлди ки, кәндин бүтүн адамлары евләрин дамларына чыхыб: «Она бахын, кери галыб» — дејә күлүшүрләр. Оғланын хәјалында нәнәси дә чанланды. Гоча арвад нәвәсинин учбатындан лап пәрт олмушду. Илһамы хәчаләт тәри басды. О, бүтүн гүввәсини топлајыб ајагларына күч верди, велосипедин чархларыны јејин-јејин фырлатмаға башлады. Кет-кедә јолдашларына јахынлашды вә онларын јанындан јел тәки өтүб кечди. Кери гајыданда да һамыдан габаг кәлди.

Јолун гырағында топлашанлар шаггашаг әл чаланда Илһам утандығы үчүн башыны көксүнә әјиб јерә бахыр, велосипединин ора-бурасыны гурдалајырды. Бу ара нәнәсинин сәсини ешитди.

— Ај ушаглар, бәс бизим Илһам һаны?

— Бәс бу кимдир? — дејә кимсә онун голундан тутуб ирәли чыхартды. Илһам башыны јухары тутуб гаршысында дајанмыш нәнәсинин үзүнә бахараг күлүмсәди.

— Быј, башыма хејир, танымадым, — дејә нәнә

әјнинә гыса көј туман, гырмызы зеһли аг мајка кејмиш нәвәсини гучаглады.

Кимсә адамларын арасындан учадан дејирди.

— Еһ, ај арвад, һәлә һарасыдыр. Көр нәвән аја, улдуза учанда нечә палтар кејәчәк.

НОВРУЗ КҮЛҮ

(нағыл)

Баһарда күлләр, чичәкләр гоча палыд ағачынын алтына јығышдылар. Көзәллиқдән сөһбәт ачдылар. Гызылкүл деди:

— Мән һамыныздан гәшәнкәм, һамы көзәллијимә һејран галыб. Адамлар мәнә күлләрин-чичәкләрин тачы дејир. Мәни әлләрдә кәздирирләр. Әтримдән дојмурлар.

Сөзү гәрәнфил алды.

— Бәс мән?! Мәним көзәллијим көз габағындадыр. Јарашыглыјам. Адамларын мәндән өтрү үрәји кедир. О гәдәр көзәләм ки, мәни дөшләрдә кәздирирләр.

Утанчаг бәнөвшә габаға кәлди:

— Көзәллијим бүтүн аләмә бәллидир. Мәнә ше'р гошурлар. Мәни тә'рифләјирләр. Мәним хош әтрим вар. Јарашығым вар.

Бәнөвшә сөзүнү гуртарчаг Нәркиз башлады:

— Мән мешәләрин әтәкләриндә, јашыл дәрәләрдә, јамачларда битирәм. Мән ачыланда чәмәнләр сачаглы халыја бәнзәјир. Хош әтрим аләми биһуш едир. Мәндән дәстә бағлајыб евләрә апарырлар. Гызлар мәни сачларына дүзүрләр.

Нөвбә Лаләјә чатды.

— Бүтүн күлләрин, чичәкләрин әзәли, дүзләрин көзәли мәнәм. Һаны мәним тајым-бәрабәрим?! Мән чөлә-чәмәнә јарашығам. Үзүмү көрәндә адамларын көнлү ачылыр.

Мәни елә еһтијатла үзүрләр ки, инчимәјим. Әлләрдә, јахаларда кәзирәм.

Күлләр-чичәкләр өзләрини чохлуча тә'рифләдиләр. Сәма рәнкли Новруз күлү дә бурада иди. Анчаг дилләнмирди. Бајагдан она диггәт јетирән гоча палыд сакит-сакит дајанмыш Новруз күлүнә деди:

— Сән нијә дилләнмирсән? Нә үчүн бојнуну бурмусан?

Новруз күлү астадан ләчәкләрини јелләди.

— Нә дејим?! Мәним вур-тут ики күнлүк өмрүм олур. Евләрә јарашыг вермирәм. Мәчлисләрдә олмурам. Дөшләрә тахылмырам. Нә данышым, ахы?

Гоча палыд будагларыны силкәләди.

— Нијә белә дејирсән, ај Новруз күлү. Сән дә көзәлсән, јарашыглысан. Гардан-борандан горхмурсан. Чыртлајыб бој атырсан. Чөлү-чәмәни илк дәфә сән бәзәјирсән. Елә-обаја баһар кәтирирсән.

ГАҒАЈЫЛАР КҮЛҮР

Акифин атасы дәнизчи иди. Бөјүк бир кәмидә сүканчы ишләјирди. Тез-тез сәфәрә чыхыб, беш күндән, он күндән бир, бә'зән дә ајда бир дәфә гајыдыб кәлирди. О күн Акиф үчүн бајрам олурду. Бөјүк оғлан олса да атасынын голуна кириб о мағазаја, бу мағазаја, киноја, театра, консерт салонларына дартыб апарыр, гојмурду ки, кишинин ајаглары алтына јығышсын. Шеј бәјәндирмәк дә мүмкүн дејилди. Ону сојунуб буну кејинир, буну кејиниб ону сојунурду. Кинодан өтрү дә үрәји кедирди. Ахшам телевизора бахмаға јетмир, күндүзләр дә кассаларын габағында олурду. Атасыны бездириб, јоруб тамам әлдән салмамыш әл чәкмирди. Кишинин бурада олмадығы

күнләринин әвәзини чыхырды. Футбол олан күнү дә атанын күнү-күзәраны јох иди. Јорғун-јорғун ајағыны ичәри гојдуму кәрәк дабаны үстә кери гајытсын. Ики дашын арасында олса да билет тапсын. Јохса о бојда оғлан балача ушаг тәки гашгабаг төкәрди. Бахандан сонра да ики саат ондан данышарды. Өзү дә нечә? Јејин-јејин. Елә бил стадиондан репортаж верир. Филанкәс вурду. Филанкәс гајтарды. Күнчдән зәрбә. Гол!.. О белә данышанда атасы аз галырды ки, гулагларыны тутуб гачсын вә јахуд оғлунун үзүнә ағ олсун. Анчаг һәр дәфә динмирди ки, бәлкә өзү баша дүшәр, мәним истираһәтими, раһатлығымы позмаз, өзү дә бир ишин учундан јапышыб мәшғул олар.

Акиф исә буну баша дүшмәди. Атасы дилләнмәјә мәчбур олду.

— Оғлум, бәсдир! Ахы, һәјат јалныз кинодан, театрдан вә футболдан ибарәт дејилдир. Бу нәдир, стадионда футбол, күчәдә футбол, евдә футбол. Һәјатда мараглы башга шејләр дә вардыр. Сән исә анчаг бунлар барәсиндә данышырсан. Башга бир ишкүч, дәрд-азар јохдур?

— Бәјәм сән футболу севмирсән? — дејә Акиф тәәччүблә атасыны сүздү.

— Билирсән ки, севирәм. Анчаг, һәр бир сөһбәтин һәдди-һүдуду олмалыдыр. Бир дә ки, бошбоғазларла мәним чохдан арам јохдур. Мәнчә бош данышмагданса стадионлардан биринә кедиб бир идман бөлмәсинә јазылсан јахшы олар.

— Һамы футболчу олса иди, онлара топ чатдырмаг олмазды,—дејә Акиф гаш-габаглы чаваб верди.

—Өзүнә башга бир мәшғулијјәт тап. Дил пәһләваны олма, ешидирсәнми?

— Мән өзүм биләрәм.

— Сус! — дејә ата сәсини учалтды вә гәзәбләндијиндән билмәди нә етсин. Күрәјини дивардан ајырыб

галхды. Отагда вар-кәл етмәјә башлады. Кәзә-кәзә саатына бахды. Онларын кәмиси ачыг дәниздә реjддә дајанмышды. Ики саатдан сонра о, кедиб нөвбәтчини дәjишмәли иди. Инди нә фикирләшдисә папағыны башына гоjуб евдән чыхды, ардынча гапыны таггылты илә өртдү.

Акифин санки гулаглары батды. Оғлан бир хеjли өзүнә кәлә билмәди. Һара исә бир иш ардынча кетмиш анасы евә кәләндә Акиф бикеф-бикеф әһвалаты она данышды.

— Көр бир нә етмишсән?! — деjә ана көкс өтүрүб гаjғылы-гаjғылы башыны jырғалады. — Атан сәнин үчүн өзүнү ода-суjа вурур. Сән исә...

Акиф даһа да пис олду, гәм-гүссәjә батды. Үрәjи евдә, дөрд дивар арасында дарыхдығындан баjыра чыхды. Фикирли-фикирли дәниз кәнарына кәлди, тахта көрпүнүн үстә чыхды. Һава соjугду. Күләjин уғултусундан гулаг тутулурду. Көрпүнүн алтда сулар чалханыр, далға-далғанын үстә ашырды. Бир аз о jанда исә чығрыша-чығрыша гағаjылар учушурдулар. Чәфәр атасыны көрмәк үмиди илә көрпүнүн лап гуртарачағынадәк кетди. Лакин, атасыны көрә билмәди. Көрпүjә jан алмыш катердән бир ешмә бығлы киши чыхды: әлини она узатды.

— Еj, балача, орада нә едирсән?

— Атамы ахтарырам.

— Сәнин атан кимдир?

— Әләкбәр.

— «Горхмаз» кәмисинин сүканчысы?

— Һәри.

— Индичә бурада иди. Бәлкә кедиб. Одур еj, кәмиләри, — деjә бығлы киши әлини узагда гаралан кәмиjә узатды. — Белә вахт һеч дост досту тәк бурахар. Әслиндә дәнизчи көрәк һәмишә кәмисиндә олсун. Ахы, дәниз дә тәк галанда дарыхыр. — Бығлы киши дејәсән данышмаға адам ахтарырды. О,

jарашыглы дишләрини көстәрәрәк күлдү. Сонра jенә сөзүнә давам еләди. — Дарыхдығындан гышгырыб евләринә кедән дәнизчиләри кери чағырыр. Мән дә сәсини ешидиб индичә кәлдим.

Акиф ағзыны ачыб мат-мат онун данышдыгларына диггәтлә гулаг асырды. Онун үмуми көркәми, мәзәлилиjи хошуна кәлирди.

— Инанмырсан?

Акиф башыны булады.

— Jох.

— Eh! — деjә бығлы киши әлини jелләди, даһа данышмаjыб өз ишилә мәшғул олду.

Акиф чеврилиб нәзәрләрини атасынын ишләдиjи кәмиjә зилләди вә гашларыны чатыб фикрә кетди, атасыны әсәбиләшдирдиjинә көрә даһа да пешманлады, ону көрмәк, атасындан үзр истәмәк истәди. Анчаг, буну нечә едә биләрди? Атасы саһилдән хеjли узагда иди, сулар араны кәсирди. Јәгин бу күн, сабаһ атасы jенә сәфәрә чыхачаг, һара исә узаглара үзүб кедәчәк. Өзү дә ганыгара. Акифин үрәjи сыхылды, көврәлиб көзләри долду. Гышгырыб, атасыны һарајламаг фикринә дүшдү. Анчаг, бурадан ора сәс кедәрдими? Әлбәттә jох! Бәс нә етсин? Акиф көрпүнүн гуртарачағындакы дирәjә бағланмыш гајыға баха-баха фикрә кетди. Онун нәзәрләриндә гајыг бирдән өзү өзбашына һәрәкәт еләмәjә башлады. Акиф исә горхуб кери чәкилди. Анчаг, jан-jөрәдә чығрыша-чығрыша учан гағаjыларын сәси ону сахлады. Акифә елә кәлди ки, гағаjылар күлүрләр. Өзү дә она күлүрләр. Дәниздән горхдуғуна, авар чәкә билмәдиjинә көрә күлүрләр. Акиф jериндәчә донуб галды, көзү габағындача каһ далғаларын үстә шығыjан, каһ да көjә зилләнән гағаjылара баха-баха говрулду. Сонра нә фикир етдисә аста аддымларла габаға кәлди, бош гајыға баха-баха алныны овушдурду. Үрәjиндә нә исә гәт едиб, чиjни үстә ганрыл-

ды, катерә сары бојланды, бығлы кишини јериндә көрмәјиб, чәлд әлини гајығын ипинә узатды, ачыб өзүнү онун ичәрисинә салды, аварлары јеринә кечирди. Лакин, нә гәдәр әлләшдисә гајыг габаға кетмәди. Аварларын әл тутулан һиссәләри онун овучларында сүрүшүб бурулур, сөзүнә бахмырды. Нәһајәт, далға вуруб гајығы көрпүнүн алтына салырды ки, бајагкы бығлы киши катерин көјәртәсиндә көрүндү, дајаныб диггәтлә бахды. Көрпүнүн алтына кедән гајығы көрчәк өзүнү чәлд көрпүнүн үстә атды. Һараданса узун бир ағач гармаг көтүрүб, гајыға сары узатды, гармағы кечириб гајығы өзүнә сары дартды.

Бир аздан Акиф көрпүнүн үстүндә иди. Бығлы киши башыны булајараг дејирди:

— Ај! Ај! Мән сәни белә билмәздим. Евинизлә дәнизин арасы беш аддым олмаз. Анчаг, авар чәкә билмирсән. Һәлә атан да дәнизчидир.

Хәчаләтиндән пөртмүш Акиф нәзәрләрини јерә дикмишди. Һәмишә дил-дил өтән оғлан инди данышса билмирди.

— Ди чых, евинизә кет. Бир дә белә еһтијатсыз иш тутма, — дејә бығлы киши онун голундан тутду, кәтириб даш дарвазадан бајыра, јә'ни гуруја чыхартды. Бу, Акифә лап пис тә'сир еләди. Чүнки бығлы киши онун голундан елә тутмушду ки, куја о, һеч көрпүнүн үстү илә дә јеријә билмир, өзүнү идарә етмәји бачармыр. Јахшы ки, јан-јөрәдә таныш адам јох иди. Јохса, биабыр оларды. Мәктәбли јолдашларындан да көрән олса иди, ишләр тамам корланарды, ағызлара сөз оларды. Һамы ону мәсхәрәјә гојарды. Акиф белә фикир едә-едә көрпүдән хејли араланды. Гајыгда үрәјини сармыш горху һисси тәзә-тәзә чанындан чыхырды. Бир азча габагда исә троллејбус дајаначағы иди. Мин, архајынча евә кет. Бунунла да мәсәлә гуртарыб кетсин. Анчаг, Акиф белә етмәди. Нә исә ону тутуб сахламышды. Акиф чијни үстә

ганрылыб бикеф-бикеф кери бахды. Ачыг дәниздә реддә дајанмыш бөјүк кәмини сүздү. Атасы хәјалында чанланды. Гашгабаглы инчик бир һалда... Буна көрә Акиф әзаб чәкди, үрәјиндә өз-өзүнү данлады. Билмәди нә етсин. Евә дә кәлмәјә үзү јох иди. Чүнки, бу ишә көрә анасы да ондан инчимишди. Әлбәттә, о һаглы иди. Ата онун хејринә данышдығы һалда о, тәрсинә чәкмишди. Бунлары Акиф тәзә-тәзә баша дүшүрдү. Бәс инди нечә олсун? Акиф јенә кери гајытды, көрпүјә јахынлашды. Үрәјиндә атасыны көрәчәјинә һәлә дә үмид бәсләјирди. Бәлкә, атасы гајыдыб саһилә кәлди. Бәлкә, кимсә она бу ишдә бир көмәклик көстәрди. Анчаг, ким? Бығлы киши? Еһ, ондан көмәк көзләмәсән јахшыдыр. Јахшы бош-бош данышмағы вар. Акиф онун бајагкы һәрәкәтини, голундан тутуб көрпүдән саһилә чыхартдығыны ағлына салыб әлини ондан үздү. Амма, јенә дә көрпүјә кедән јолун ағзында дајанды, орадан әл чәкмәди.

Бығлы киши јенә көрпүнүн үстә көрүндү. Акиф ондан кизләнмәк истәди. Анчаг, бығлы киши дүз она сары кәлирди. Дарвазанын ағзында растлашдылар. Бығлы киши тәәччүблә деди:

— Сән јенә бурадасан?!

— Һә.

— Евә нә үчүн кетмирсән?

— ...

— Јохса евиниздә бир һадисә баш вериб.

— Јох.

— Јохса хәстәләнән вар?

Акиф истәди јалан данышсын. Бачармады.

— Јох.

— Бәс, нә олуб?

— Һеч нә! Атамы көрмәк истәјирәм.

— Нә үчүн?

— Вачиб ишим вар.

— Вачиб иш?! О нәдир, ахы.

Акиф динмәди.

— Һә... Демәк дејиләси дејил. Белә шејләр олур. Әлбәттә, мәним марагланмағым јерсиздир. Бағышла.

Акиф динмәди.

— Бәс инди нечә едәк?

Акиф чијинләрини атды. Бығлы киши әлини үзүнә апарыб чәнәсини овушдурду. Нә һагдаса дүшүнүб саатына бахды. Сонра:

— Ардымча кәл, — дејә кери гајытды.

Акиф ајагларыны сүрүјә-сүрүјә кетди вә бығлы кишинин бирдән-бирә дәјишилиб мећрибан, гајғыкеш олмасына мәәттәл галды. Бајаг исә Акиф она ајры көзлә бахырды, өз-өзлүјүндә ону тәнгид етмишди. Буна көрә хәчаләт чәкди.

Бығлы киши Акифин сөзүнә чох чидди јанашдығы үчүндүр ки, көрпүнүн үстүндәки тахта будкаја кирди, орадакы адамларла нәсә данышды. Орадан да тезчә чыхыб көрпүнүн гуртарачағындакы гајыглардан биринә јахынлашды. Акифи бәри чәкиб мындырды. Ипи ачыб аварлары ишә салды.

Акиф динмәз-сөјләмәз гајыгда отурмушду. О, заһирән өзүнү сакит тутса да дахилән сыхынты ичәрисиндә иди. Бајаг фикри бир идисә инди ики олмушду. Ахы, онун учбатындан бу кишини дә әзијјәтә салмышды. Нијә, нә үчүн? Һәр кәс өз ишинин ардынча кетсә, сөзүнә, һәрәкәтинә нәзарәт еләсә, һәјатыны дүзкүн гурса мәкәр пис олар. Ондан һеч кәс дә әзијјәтә дүшмәз, бүтүн ишләр дә өз гајдасында кедәр. Акиф буна үрәјиндә мөһкәм әмин олду вә онун башына даһа ағыллы-ағыллы фикирләр кәлди. Анчаг, чох тәәссүфләнди ки, о, бунлары нә үчүн әввәлләр фикирләшмәјиб. Бах, бу баш онда габаглар олса иди, инди дә әзаб чәкмәзди. Јахшы, тутаг ки, кедиб атасыны көрдү. Бу адамын јанында атасына нә дејәчәкди. Бајаг дедији вачиб иш нә иди? Һеч нә. Буна көрә

Акифин нараһатлығы даһа да артды. Оғлан сыхылды.

— Дарыхма, инди чатарыг, — дејә онун интизар ичәрисиндә олдуғуну һисс едән бығлы киши аварлары јејин-јејин чәкиб гајығын сүр'әтини артырды. Акиф даһа да кәдәрләнди, фикирләшди ки, бу дәгигә атасынын јанына чатачаг, онунла нечә көрүшәчәк, она нә дејәчәк? Бығлы киши исә Акифин нәләр чәкдијини һарадан биләјди?! Онун инди бир мәгсәди варды, бу ушағы атасына тез чатдырмаг. О, голларыны бир дәфә һәрләјәндә гајыг нә гәдәр мәсафә гәт едир, аг ганадлы далғаларын үстү илә ирәлиләјирди. Елә јејин кедирди ки, онун һеч фикирләшмәјә вахты галмырды. Јан-јөрәдә учушан гағајылар да онун зәһләсини төкүрдүләр. Гышгыртыларындан гулаг тутулурду. Акиф дәнизин уғултусундан, гағајыларын сәсиндән карыхыб галмышды. Гағајыларын сәси јенә дә онун гулағына шән гәһгәһәләр тәки кәлирди. Гағајылар јенә она күлүрдүләр. Акифин бу гушлардан лап зәһләси кетди. Әкәр әлачы олса иди онларын һамысыны говуб бурадан итирәрди. Анчаг, нә етсин ки, о гајыгда гымылданмаға белә горхур.

— Хошуна кәлир? — дејә бу ара бығлы киши аварлары чәкә-чәкә Акифдән суал етди.

Акиф башыны тәрпәтди. Бығлы киши шән нәзәрләрлә ону сүзә-сүзә јенә дилләнди.

— Нә хошуна кәлир?

— «Һм. Нә хошума кәлир» — Акиф үрәјиндә дүшүндү. Билмәди нә чаваб версин. Онун әвәзинә бығлы киши хүсуси бир һәвәслә, шән әһвалла данышды.

— Дәниз көзәлдир, еләми?! Суларына бах. Көмкөј. Адам бахдыгча доймур. Дәнизин сәси дә көр нечә әзәмәтлидир. Гағајылар да суларын үстә ојнајырлар. Елә-бил пәрванәдирләр. Ишыға јығылыблар.

— «Һм?» — Акифин гағајылардан зәһләси кетмишди. О, исә тә'рифләјирди. Амма, Акиф башынын

һәрәкәтилә бығлы кишинин сөзләрини тәсдиг етмәли олду. Чүнки, ганыгара олса да, гағајылардан зәһләси кетсә дә кет-кедә дәниз елә хошуна кәлирди ки, архајын вахт олса иди дојунча тамаша едәрди. Һәм дә бу дәгигә о, үрәјиндә атасынын һаглы олдуғуну дүшүнүрдү. Доғрудан да мәшғул олмаг үчүн һәјатда нә гәдәр көзәл, хејирли ишләр, әјләнчәләр вармыш. Хүсусилә аварчәкән бу бығлы кишидән јаман хошу кәлмишди. Онун мөһкәм, ири биләкләринә, бармагларына, енли, бир гәдәр габарыг олан синәсинә, мис рәнкиндә олан үзүнә бахдыгча онун полад тәки мөһкәм адам олдуғуну баша дүшүр вә гәлбиндә өзүнүн дә елә олмаг арзусу доғурду.

— Чатдыг? — дејә бир аздан бығлы киши Акифи фикирдән ајырды вә гајығы бөјүк бир кәминин јанында сахлады. Акифин бир сөз дејәчәјини көзләмәјиб әлләрини ағзында рупор тәки тутуб кур сәслә чағырды.

— Әләк...бәр!..

Акиф алтдан дик кәмијә бахыб һәјәчан кечирирди. Бу ара атасынын көјәртәјә чыхыб гашларыны чатараг бәри бахдығыны көрчәк лап һәјәчанланды, башыны көксүнә әјди. Бығлы киши уча сәслә деди.

— Оғлуну кәтирмишәм. Нә исә вачиб иши вар.— О Акифә сары чеврилди. — Сөзүнү десәнә! Нијә ағзына су алыбсан?

Акиф ағыр сыхынты кечирә-кечирә башыны јухары тутду, атасына бахды. Данышмаг истәди. Анчаг, гәһәр ону боғду, кечдән-кеч өзүнү әлә алыб деди.

— Бағышла, атачан. Үзр истәјирәм.

Оғлунун бу сөзләрини ешидән Әләкбәр киши бир аз да габаға кәлди, көјәртәнин лап кәнарында дајанды. Башыны тәрпәдә-тәрпәдә оғлуну сүзүб күлүмсәди, меһрибан нәзәрләрини хејли онун үзүндә сахлады. Сонра деди:

— Бура кәлмәјини анан билир?

— Јох.

— Онда пис олду.

— Нә үчүн?

— Демиш олсајдын, бу кечә јанымда кәмидә галардын.

— Ејби јохдур, башга бир вахты мән бу оғланын гуллуғунда дурарам, — дејә бығлы киши сөһбәтә гарышды.

— Сағ ол! Чох сағ ол! Әзијјәт чәкмисән, — дејә Әләкбәр киши она миннәтдарлығыны билдирди.

— Һеч бир әзијјәти јохдур,—дејә бығлы киши гајығы чәпләјиб кери дөндәрди, бир аз араланандан сонра ата илә оғул арасында олан ихтилафла марагланмадан:—Әлбәттә, вачиб ишдир,—деди,—һәр бир адамын еләдији сәһви вахтында баша дүшүб ону дүзәлтмәси чох вачибдир. Бәлкә дә бүтүн мәсәләләрдән бу даһа вачибдир.

МҮНДӘРИЧАТ

Тут ағачы 3
Гашов 8
Мәшг 11
Пешманчылыг 14
Ән вачиб мәсәлә 22
Гоча вә ушаглар 28
Маһны чағырыр 38
Исти очаг 44
Нахырчы оғлу 53
Гыш 62
Гар топалары 73
Ана вә оғул 76
Бир гыш күнү 79
Солмазын газлары 84
Тамаһ 87
Велосипед 89
Новруз күлү 96
Гағајылар күлүр 98

Газах району
УШАГ КИТАБХАНАСЫ

Редактору *Ј. Мәммәдов*

Рәссамы *Д. Казымов*. Бәдии редактору *Ј. Ағајев*. Техники редактору *Б. Гурбанова*. Корректорлары *В. Ибраһимова, Б. Гарјағды*.

Јығылмаға верилмиш 15/VI-1966-чы ил. Чапа имзаланмыш 28/VII-1966-чы ил. ФГ 07299. Кағыз форматы 60×84¹/₁₆. Физики чап вәрәги 6,75. Шәрти ч. в. 6,16. Учот нәшр. вәрәги 4. Сифариш № 695. Тиражы 10000. Гијмәти 15 гәп.

Азәрбајчан Дөвләт Нәшријјаты, Бакы, Һүсү Һачыјев күчәси, № 4.

Азәрбајчан ССР Назирләр Совети јанында Мәтбуат Комитәсинин 26 Бакы комиссары адына мәтбәәси, Әли Бајрамов күчәси, № 3.

15 гəп.

АЗƏРНƏШР. 1966